

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija-logopedija) studijų
programa, IV kursas

Jorūnė Šiaulytė

**NEIŠPLĖTOTOS BEI NESUTRIKUSIOS KALBOS VAIKŲ GEBĖJIMAS
ATPAŽINTI KALBOS TAISYKLINGUMĄ**

Bakalauro baigiamasis darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
doc. dr. Aniceta Garšvienė*

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe analizuojami bendrieji vaikų kalbos raidos dėsningumai ir neišplėtos kalbos samprata bei jos ugdymo gairės.

Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip vyresniojo ikimokyklinio amžiaus neišplėtos bei nesutrikusios kalbos vaikai geba skirti kalbos leksinį, gramatinį bei fonologinį taisyklingumą.

Tyrimo dalyvavo 50 vaikų, kurių amžius penkeri-šešeri metai. Tyrimo dalyviai – vaikai turintys vidutinį (10), nežymų (20) kalbos neišsivystymą bei nesutrikusią (20) kalbą.

Siekiant išsiaiškinti neišplėtos kalbos bei kalbos sutrikimų neturinčių vaikų gebėjimą atpažinti kalbos normą, sudarytas nestandardizuotas testas, kurį sudaro klausimų, užduočių blokas, skirtas tirti, kaip vyresniojo ikimokyklinio amžiaus vaikai geba atpažinti taisyklingus žodžius morfologijos ir fonetikos požiūriu.

Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kokią kalbos neišsivystymo laipsnį turintiems ikimokyklinukams geriau sekėsi atpažinti kalbos taisyklingumą. Neišplėtos kalbos vaikų rezultatai buvo palyginti su kalbos sutrikimų neturinčių vaikų rezultatais.

Tyrimu nustatyta, jog nežymiai neišplėtos kalbos vaikai labiausiai klydo pavartodami taisyklingą būdvardį bei atpažindami netinkamą giminę, vidutiniškai neišplėtos – atpažindami klaidingą prielinksni, fonetiškai taisyklingus žodžius. Nesutrikusios ir nežymiai neišplėtos kalbos ikimokyklinukams geriausiai sekėsi skirti tinkamą prielinksni, fonetiškai taisyklingus žodžius bei vartoti žodžius tinkamu linksniu, vidutiniškai neišplėtos – atpažinti taisyklingą deminutyvą, būdvardį. Nesutrikusios kalbos vyresniojo ikimokyklinio amžiaus vaikai vis dar daro klaidų, tačiau jiems geriausiai sekėsi skirti taisyklingus žodžius. Kiek prastesnius rezultatus pademonstravo nežymiai neišplėtos kalbos vaikai, o vidutiniškai neišplėtos kalbos ikimokyklinukai blogiausiai atpažino kalbos normą.

Tyrimo rezultatai akivaizdžiai parodė, jog vaikai pirma atpažįsta taisyklingus žodžius, o tik vėliau pradeda juos vartoti. Dėl šios priežasties logopedo praktikoje rekomenduojama pirma ugdyti kalbos normos atpažinimą, o tada – taisyklingų žodžių vartojimą.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	2
Įvadas	4
1 skyrius. NEIŠPLĖTOTOS IR NETURINČIŲ SUTRIKIMŲ VAIKŲ KALBOS RAIDĄ:	
LITERATŪROS ANALIZĖ.....	7
1.1. Bendrieji vyresniojo ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raidos dėsningumai.....	7
1.2. Neišplėtos kalbos samprata.....	11
1.3. Nežymiai neišplėta kalba, jos ugdymo gairės.....	15
1.4. Vidutiniškai neišplėta kalba, jos ugdymo gairės.....	18
2 skyrius. VAIKŲ KALBOS NORMOS ATPAŽINIMAS	20
2.1. Tyrimo metodika	20
2.2. Tyrimo dalyviai	20
2.3. Priesaginių žodžių analizė	20
2.4. Žodžių daryba	24
2.5. Prielinksnių analizė	31
2.6. Linksnių analizė	35
2.7. Žodžių giminės analizė.....	41
2.8. Fonologinės analizės gebėjimai	44
Išvados	46
Literatūra	47
Summary	50
Priedai	51

Įvadas

Temos aktualumas: Vienas stulbinantis pasiekimas, kuris skiria žmones nuo visos gyvūnų karalystės yra bendravimas (Shaffer, Kipp, 2007). Bendravimas – tai pasikeitimas žodžiais, idėjomis ir jausmais. Kad šis pasikeitimas vyktų sklandžiai, reikia sugebėti ir priimti, ir išreikšti norimą žinią. Bendravimui yra labai svarbi kalba, o kalbą bene labiausiai įtakoja šeima, jauki namų aplinka (Petrulytė, 2003).

Įvairiose šalyse kalbos tyrinėjimais buvo domimasi nuo seniausių laikų. Pavyzdžiui, Antikos laikų graikų istorikas Herodotas (V a. pr. Kr.) yra užrašęs pasakojimą apie Egipto karalių Psametichą, įsakiusį atskirti nuo žmonių du naujagimius, kad galėtų sužinoti, kokia kalba jie pradės kalbėti tarp savęs (Dailidienė, 1997).

Dabartiniame pasaulyje kalba yra labai svarbi. Mums reikalinga kalba, kad galėtume kalbėtis su kitais, juos išklaudyti, skaityti ir rašyti. Kalba mums leidžia smulkiai nupasakoti praeities įvykius bei planuoti ateitį. Kalba mums suteikia galimybę perduoti tam tikrą informaciją iš kartos į kartą (Santrock, 2007).

Shaffer ir Kipp (2007) kalbą apibūdina kaip nedidelį skaičių įvairių simbolių, kurie būdami atskirai neturi jokios reikšmės, tačiau gali būti drauge jungiami pagal tam tikras nustatytas taisykles, kad sukurtų gausybę pranešimų. Pasak Daugirdienės (2003), kalba – tai svarbiausias žmogaus psichinės ir socialinės raidos pasiekimas, įgyjamas bendraujant su kitais žmonėmis. Savalaikė bei tinkama kalbos plėtotė yra būtina sąlyga visavertei suvokimo, atminties, vaizduotės ir mąstymo raidai. Sutrikus kalbai, netenkama galimybės visapusiškai bendrauti, taip pat neretai sutrinka ir kitų psichinių procesų tvarka.

Mokymasis kalbėti yra vienas svarbiausių ankstyvos vaikystės pasiekimų. Išmokti nauji žodžiai – tai naujos galimybės bendravimui, mokymuisi apie mus supantį pasaulį, patirties, malonumų bei poreikių dalijimuisi (Rvachew, 2010).

Kalbą vaikas išmoksta, bendraudamas su suaugusiaisiais, pamėgdžiodamas juos ir jų padedamas. Vadinasi, bendrauti su vaiku būtina nuo pat ankstyvosios vaikystės. Kalbinis bendravimas ir kalbos supratimas bei aktyvi kalba rutuliojasi iš lėto. Ši bendravimo forma pradeda megztis, kai vaikas supranta jam skirtą suaugusiųjų kalbą (Unčiūrys, 1988).

Nors kalbėjimo geba yra įgimta, bet ji turi būti žadinama toliau, taikoma gimtosios kalbos garsų sistemai ir gramatikai vartoti. Be bendravimo su suaugusiuoju, vaikas negalėtų pradėti kalbėti, būtų tik garsų kompleksai. Vaikas kalbos nesukuria, jis randa ją socializacijos proceso metu. Bendravimas padeda čiauškJėjimo garsams ilgainiui virsti kalbos fonemomis ir jomis reiškiamais prasmingais žodžiais (Daugirdienė, 2003).

Pilnavertė komunikacija priklauso nuo kalbėjimo ir kalbos mokėjimo lygio (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1998).

Suaugę žmonės yra gerai įvaldę kalbą, ir, net patys nepastebėdami, gali ją lengvai pritaikyti skirtingiems klausytojams, pakeisti pagal situaciją, kalba gali išreikšti daugybę skirtingos informacijos. Tokie sudėtingi sugebėjimai neatsiranda staiga. Kalbos mokomasi visą gyvenimą, tačiau sparčiausiai – ikimokykliniais metais (Žukauskienė, 2007).

Law (1992) nurodo, jog kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų gali turėti įvairaus amžiaus vaikai, tačiau neišplėtotą kalbą – gali būti dažniausiai pasitaikantis ikimokyklinio amžiaus vaikų sutrikimas.

Vienas iš svarbiausių logopedinio darbo su ikimokyklinio amžiaus vaikais uždavinių yra laiku užbėgti už akių kalbos sutrikimams, juos įveikti ir parengti vaiką mokytis mokykloje. (Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė, 1996). Labai svarbi kalbos plėtojimo darbo dalis yra bendravimo įgūdžių formavimas, nes tik išugdžius vaiko poreikį bendrauti, galima sėkmingai ugdyti kalbą (Daugirdienė, 2003).

Tobulėjantis girdimasis suvokimas padeda kontroliuoti paties žodžių ištarimą ir išgirsti klaidas aplinkinių kalboje. Formuojasi „kalbos jausmas“ (intuityvus kalbos normos jutimas) ir tai lemia taisyklingą visų gramatinių kategorijų ir formų vartojimą vaiko pasakymuose (Глухов, 2005).

Kad vaikai išmoktų tarti, jie pirmiausia turi suprasti, kur yra taisyklingas tarimas, o kur netaisyklingas. Taigi logopedijoje yra įprasta mokant taisyklingai tarti garsus pratinti skirti norminį, taisyklingą ir netaisyklingą tarimą (Воробьева, 2006).

Глухов (2005) teigimu, svarbu, kad kalbos plėtotės procese vaikas įgyja kalbos normos jausmą (kalbos taisyklingumo jausmą): jis išmoksta nustatyti, ar duotasis pasakymas taisyklingas lyginant su atitinkamais kalbos standartais.

Ugdant rišlią kalbą siūloma pirmiausia mokyti atpažinti rišlius pasakojimus, dėl to vaikai turi suvokti prasminį teksto vientisumą. Rekomenduojama palyginti rišlų pasakojimą ir žodžių eilę, sakinių, deformuotą pasakojimą (Воробьева, 2006).

Pasak Gružaitės, Ivoškuvienės (2000), dalis ikimokyklinio amžiaus vaikų, kurių nesusiformavusi kalba, per logopedines pratybas įveikia savo kalbos sutrikimą ir toliau sėkmingai mokosi bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo objektas: neišplėtotos bei nesutrikusios kalbos vaikų gebėjimas atpažinti taisyklingus žodžius.

Tyrimo tikslas: atskleisti, kaip nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos bei nesutrikusios kalbos vaikai geba skirti kalbos leksinį, gramatinį, fonologinį taisyklingumą.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Išanalizuoti literatūros duomenis apie nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos bei nesutrikusios kalbos vaikų fonologinės bei morfologinės analizės gebėjimus, jų raidą;
- 2) Išsiaiškinti, kaip vaikai geba atpažinti leksinius, gramatinius, fonologinius netikslumus kitų kalboje;
- 3) Palyginti neišplėtotos ir nesutrikusios kalbos vaikų gebėjimus;
- 4) Pateikti užduočių rinkinį vaikų, turinčių vidutinio ir nežymaus laipsnio kalbos neišsivystimą, gebėjimui atpažinti kalbos gramatinę taisyklingumą ugdyti.

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai: mokslinės, psichologinės, pedagoginės, literatūros analizė.
2. Empiriniai: kiekybinis tyrimas, taikant uždaro tipo klausimyną (ikimokyklinukų nestandartizuotas testas).
3. Statistiniai: taikyta aprašomoji statistika.

Tyrimo dalyviai: tyrime dalyvavo 50 vaikų iš Šiaulių logopedinio darželio, Šiaulių lopšelių-darželių „Žibutė“, „Ažuoliukas“, „Dainelė“, Pasvalio lopšelių-darželių „Eglutė“, „Žilvitis“ bei Pasvalio darželio-mokyklos „Liepaitė“. Tyrimo dalyviai – vaikai turintys vidutinį (10), nežymų (20) kalbos neišsivystymą bei nesutrikusią (20) kalbą. Tiriamųjų amžius 5-6 metai. Tyrimas vyko 2012m. balandį.

Bakalauro darbo struktūra. Šis bakalauro darbą sudaro santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (42), priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 6 paveikslai, 30 lentelių. Prieduose pateikiamas nestandartizuotas testas, nestandartizuoti testai skirti nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos ir nesutrikusios kalbos vaikams, užduočių ir žaidimų rinkinys, skirtas kalbos taisyklingumui ugdyti, paveikslėliai, kurie buvo naudoti tiriant nesutrikusios, nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikus. Darbo apimtis – 51 puslapis.

1 skyrius. NEIŠPLĖTOTOS IR NETURINČIŲ SUTRIKIMŲ VAIKŲ KALBOS RAIDĄ: LITERATŪROS ANALIZĖ

1.1. Bendrieji vyresniojo ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raidos dėsningumai

Kokius poreikius vaikas siekia patenkinti kalbėdamas? Atrodo, jog vaikui, kaip ir mums, kalbos reikia tam, kad jis galėtų perteikti savo mintis. Tačiau viskas ne taip jau paprasta (Piaget, 2002). Suaugę žmonės yra gerai įvaldę kalbą, ir, net patys nepastebėdami, gali ją lengvai pritaikyti skirtingiems klausytojams, pakeisti pagal situaciją, kalba gali išreikšti daugybę skirtingos informacijos. Tokie sudėtingi sugebėjimai neatsiranda staiga. Kalbos mokomasi visą gyvenimą, tačiau sparčiausiai – ikimokykliniais metais (Žukauskienė, 2007). Šeima bene labiausiai įtakoja vaiko kalbos raidą ir bendravimą su aplinkiniu pasauliu (Petrulytė, 2003). Pasak Daugirdienės (2003), savalaikis ir tinkamas kalbos formavimas yra būtina sąlyga visavertei suvokimo, atminties, vaizduotės, mąstymo raidai. Sutrikus kalbai, netenkama galimybės visapusiškai bendrauti, neretai sutrinka ir kitų psichinių procesų raida. Gebėjimas bendrauti su kitais žmonėmis – kalbėti ir klausyti, skaityti ir rašyti – yra labai svarbi prielaida sėkmingai ugdytis ir mokytis (Dodge, Phinney, 2008).

Šiandien viena populiariausių psicholingvistikos sričių, bandančių išsiaiškinti, kaip randasi kalba, yra vaikų kalbos tyrimai (Savickienė, 2005). Tikriausiai pats pagrindinis klausimas, kurį psicholingvistai yra bandę atsakyti, yra „ką?“ klausimas: ką vaikai turi išmokti, norėdami įvaldyti savo gimtąją kalbą? (Shaffer, Kipp, 2007). Buvo manyta, kad vaikai išmoksta kalbėti mėgdžiodami aplinkinių žmonių kalbėjimą, tačiau psicholingvistai įtarinėjo, jog vaiko kalbinė veikla nėra vien kalbos pavyzdžių mėgdžiojimas. Tyrimais bandyta nustatyti, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai „kuria“ savo kalbą, netgi keletą jos modelių, kuriuos pagal amžių laipsniškai modifikuoja, atmeta ir artėja prie gimtosios kalbos normos. Visa tai – tarytum aktyvus „taisyklių ieškojimas“. Pagal savitą, tik vaikams būdingą taisyklių sistemą jie sudarinėja naujus žodžius ir posakius, kurių niekada negirdėjo iš suaugusiųjų (Federavičienė, 1989). Po daugelio metų ir gausybės tyrinėjimų, tyrinėtojai padarė išvadą, jog kalbos mokėjimas priklauso nuo fonologijos, morfologijos, semantikos bei pragmatikos išmokimo (Shaffer, Kipp, 2007).

Navickas (2010) taip apibūdina keturis tarpusavyje susijusius kalbos komponentus:

- Fonologija – taisyklės, apibrėžiančios kalbos garsų struktūrą ir seką. Fonologinė vaiko raida priklauso nuo sugebėjimo įsiklausyti į garsų sekas, skleisti garsus, jungti juos į suprantamus žodžius.
- Semantika – žodinės raiškos būdai. Šio komponento raida susijusi su žodyno ir įvairių raiškos būdų gausėjimu išsakant mintį žodžiais bei jų deriniais.
- Gramatika – taisyklės, pagal kurias iš žodžių sudaromi sakiniai.
- Pragmatika – tikslingo ir efektyvaus pokalbio taisyklės.

Глухов (2005) nuomone, išmokti kalbą - tai ne tik žinoti kalbos vienetus, bet ir būtinas jų vartojimo bei sudarymo taisyklės. Vadinasi, vis reikalinga mąstymo veikla sisteminti bei apibendrinti. Vaikas – lingvistas, tik nesąmoningai tai atlieka.

Raidos psicholingvistikoje ilgą laiką daugiausia dėmesio buvo skiriama kalbos sintaksei ir semantikai, o morfologija mažiau buvo domimasi. Dėl šios priežasties pastarųjų metų tyrimai skirti išsamiai vaikų kalbos morfologijos analizei. Tokių darbų tikslai – aprašyti, kada ir kaip vaikų kalboje radosi viena ar kita gramatinė ar semantinė kategorija; aiškinti ir interpretuoti atsiradusias klaidas (tai, kas neatitinka suaugusiųjų kalbos modelio), nustatyti jų priežastis. Gautus rezultatus stengiamasi lyginti su kitų kalbų tyrimų rezultatais (Savickienė, 2005).

Žodžių daryba psicholingvistų tyrimuose traktuojama kaip vienas iš etapų, kuriuos praeina kiekvienas vaikas išmokdamas kalbėti. Suvokdamas ir vartodamas žodžius, turinčius bendrus šaknies ir afiksų elementus, vaikas atlieka analitinės vartojamų žodžių skaidymo į vienetus operacijas, atitinkančias lingvistų skaidymą į morfemas, o psicholingvistų – į skiemenis (Глухов, 2005).

Vaikų kalbos raidos tempai gali labai skirtis. Skirtumai priklauso nuo vaiko įgimtų biologinių savybių, nuo kalbinės aplinkos, kurioje jie gyvena (Gružaitė, Ivoškuvienė, 2000). Savickienė (2005) aptaria vaikų kalbos lygmenis :

- Ankstyvoji fonologija. Dar nesulaukę vieno metų vaikai jau geba atpažinti skirtingus garsus, tik patys dar negali jų ištarti. Kai kurie tokio amžiaus vaikai gali atpažinti net apie 50 žodžių, bet patys pajėgia ištarti tik du ar tris priebalsius ir vieną balsį.
- Morfologija. Morfemų atpažinimas labai priklauso nuo semantinio ir morfologinio paprastumo. Įvairių kalbų tyrimai parodė, kad kirtis yra svarbus veiksnys, padedantis suvokti ir įsisavinti morfologinius žymiklius. Kirčiuotą skiemenį vaikas lengviau atpažįsta ir greičiau jį įsimena.
- Sintaksė. Ankstyvuojančiu laikotarpiu vaikai vartoja vieno žodžio pasakymus –holofrazes. Kai vaikas pradeda jungti žodžius, galima pradėti tyrinėti vaiko aktyviają gramatiką. Tačiau struktūros keičiasi su amžiumi ir ne visada atitinka suaugusiųjų kalbos struktūras.

- Leksikos raida. Tai greičiausiai vykstantis ir mažiausiai suvokiamas vaikų kalbos procesas. Nuo to laiko, kai vaikas pasako pirmąjį žodį, jo žodynas pradeda nuolatos gausėti. Ankstyvieji žodžiai susiję su sąvokomis čia ir dabar. Vaikai kalba apie tai, kas vyksta aplink juos. Dauguma šių žodžių yra vardažodžiai.
- Pragmatika: kalba socialiniame kontekste. Galima teigti, kad jau nuo dvejų metų vaikai pradeda dalyvauti tikrame pokalbyje. Jis geba pradėti pokalbį, įvairiais būdais palaikyti klausytojo dėmesį, moka tinkamai atsakyti į klausimus.

Anot Глухов (2005), žodžių daryba kaip ir pirminių gimtosios kalbos žodžių įsisavinimo pagrindas yra suaugusiųjų pateikiami kalbos pavyzdžiai. Perimdami stereotipinius pasakymus („kalbos šablonus“) vaikai bando suprasti priešdėlių, priesagų, galūnių vartojimo taisykles. Greta to visai netikslingai sudaro naujus žodžius (naujadarus), kurių kalboje nėra, bet sudaryti pagal kalbos žodžių darybos taisykles. Vaikų neologizmai beveik visada atitinka kalbos leksikos taisykles ir beveik visada taisyklingi gramatiškai, nors garsų deriniai netikėti, neįprasti. Ушакова (2004) teigia, jog neologizmai yra lyg langeliai, pro kuriuos galima įžiūrėti vaiko kalbos raidos mechanizmą.

Autorės teigimu, nustatyti gana aiškūs žodžių kūrybos bendri dėsningumai:

- Labai ryškūs visuotinas analizės, skaidymo procesai. Vaikų žodžių kūryba atsiranda kaip žodžių formų, turinčių vienodus elementus lyginimo ir skaidymo rezultatas. To pavyzdys gali būti vaikų pavartojamų tikrų žodžių dalys. Vaikas pastebėjęs bendrą kelių žodžių dalį gali ją pavartoti kaip atskirą žodį.
- Prieš padarydami neologizmą vaikai turi būti atlikę žodžio analizę. Taip produktyviai skaidomos įvairios kalbos dalys.
- Greta to vyksta kalbinės medžiagos sintezė. Išskirti kalbos elementai sujungiami. Daugelis neologizmų, kuriuose prie žodžio prijungiamas afiksas, sudaryti sintezės būdu. Sujungiamos tokios žodžių struktūros, turinčios bendrų elementų, kurias nuosekliai tariant pereinama nuo vienos struktūros prie kitos per bendrą elementą.
- Nustatyta, jog neologizmų daryba ne atsitiktinė, o pagal tipiškus apibendrintus modelius, pavyzdžius.

Ikimokyklinio amžiaus vaikų pirmoji kalbos mokykla yra namai ir vaikų darželiai. Ir vienur, ir kitur jie turi girdėti tik taisyklingai pavyzdinę kalbą (Federavičienė, 1989). Ikimokykliniame amžiuje vaikas labai sparčiai vystosi. Šiuo laikotarpiu svarbiausia kalbos formavimasis ir socialinė adaptacija (Furst, 1998). Kalbos formavimosi svarbą ikimokykliniame amžiuje pabrėžia ir Rvachew (2010), teigdama, jog tai vienas labiausiai pastebimų ir svarbių pasiekimų ankstyvojoje vaikystėje. Autorė mini dar vieną svarbų etapą – pirmuosius tris metus mokykloje, kai vaikai mokosi skaityti. Nors šios dvi sritys skirtingos, tačiau tuo pačiu metu yra

labai susijusios, nes buvo įrodyta, jog ankstyvieji kalbos įgūdžiai glaudžiai siejasi su sėkmingo skaitymo įgūdžiais ateityje.

Pasak Pileckaitės-Markovienės, Nasvytienės, Bumblytės (2004), iki 6m. amžiaus prasideda antrasis kalbos mokymosi etapas, kurio skiriamasis bruožas yra tai, kad vaikas pats pradeda save skatinti sėkmės pojūčiu, pavyzdžiui, jaučia pasitenkinimą, atradęs trūkstatą žodį. Žodžių reikšmės tampa labiau apibendrintos. Pavyzdžiui, žodis „šuo“ išlaiko ir anksčiau priskirtą jam lojančio, uodegą vizginančio padaro reikšmę, bet ima reikšti ir visus šunis, kurie yra gyvūnų giminės atstovai, gyvena žmogaus aplinkoje.

Garšvienės (1984) teigimu, iki 5-6 metų vaikas ištaria žodžių garsinę ir ritminę struktūrą, ritminius melodinius kalbos atspalvius ir intonaciją. Menkai suvokia, kaip kalba. Be specialaus mokymo retai išmoksta skirstyti kalbą į žodžius, tačiau 6-7 metų vaikų žodynas vis labiau artėja prie suaugusiųjų.

6m. vaiko žodyną sudaro 8000-14000 žodžių. Tai reiškia, kad per laikotarpį nuo 1 metų jis kasdien sužinodavo po 5-8 žodžių reikšmes (Puckett, Diffily, 2004). Žodyno gausa yra patikimas kalbos plėtotės rodiklis. Žodyno gausėjimas, įvairėjimas sudaro gramatinių struktūrų pagrindą. Gramatinės sandaros formavimasis įmanomas tik esant pakankamam žodynui (Ушакова 2004; Gučas 1990). О Глухов (2005) teigimu, morfologijos įsisavinimas lemia žodyno gausėjimo šuolį vaikų kalboje. Žodynas turtėja ne tik naujai išmokstamų žodžių sąskaita, bet ir sužinant gramatinės žodžių konstravimo taisykles.

Vaiko žodynas priklauso nuo to, kokius žodžius girdi aplinkoje. Šešerių metų vaikas jau gali taisyklingai vartoti kai kuriuos specialius nuolat girdimus terminus (pavyzdžiui, medicinos ar fizikos) (Žukauskienė, 2007). Vaikai vartoja vis daugiau ir įvairesnių išvestinių žodžių. Tobulėja sudurtinių žodžių daryba. Gausėja priesaginių būdvardžių. Šiame amžiuje sužino pagrindinę daugiareikšmių žodžių reikšmę. Bendraudami savo situacinę kalbą keičia suprantamesne aplinkiniams. Vietoje įvardžių atsiranda daiktavardžių. Būdingi dvigubi veiksniai. Kalbėdamas atsižvelgia į pašnekovą. Pateikti klausimai netrikdo, o sukelia norą pasakoti tiksliau, suprantamiau (Garšvienė, 1993). Gaizilytė, Daugirdienė, Prasauskienė (2007) nurodo, jog 6 metų vaikas pasakoja paprastas istorijas, sujungia ir papasakoja kelių dalių nuoseklią pasaką, kalbėdamas vartoja apibūdinimus, sakiniai sudaromi iš 6-8 žodžių, iki 7 metų tobulėja gramatinė kalba. Anot Einon (1998), iki 6 metų vaikai išmoksta laikytis pagrindinių girdimos kalbos vartojimo taisyklių.

Piaget (2002) nuomone, nuo 5-7 metų vaikai bendrauja veiklos arba neabstraktaus mąstymo plotmėje. Tuo metu prasideda pirmoji vaikų ginčų stadija arba nuomonių supriešinimas, kai vaikas tik pateikia savo nuomonę ir nesistengia jos logiškai pagrįsti.

Plečiantis pažinimo interesams, išsiplėtus bendravimui, vaikas pradeda naudotis kontekstine kalba. Ilgainiui kontekstine ir situacine kalba vaikas naudojasi pagal bendravimo sąlygas. Vyresnio ikimokyklinio amžiaus vaikai nori paaiškinti savo vienmečiams žaidimo taisykles, konstrukciją. Nepakankamas tarpusavio supratimas kelia ginčus. Aiškinant būtina nuosekliai išdėstyti faktus, nurodyti pagrindinius ryšius. Išsamų aiškinimą ikimokyklinio amžiaus vaikai gali pakeisti situacine kalba (Garšvienė, 1993).

Šiame amžiuje vaikų išorinė kalba baigia pereiti į vidinę. Vaikai lengviau sugalvoja siužetų, vartoja vertinančių posakių, tačiau pratybų metu vaikai kalba primityviau. Kai kurie bando išskirti pasakojimo dalis. Ilgesniuose pasakojimuose sakiniai neturi loginio sąryšio. Dar dažnai pasitaiko elipsinė sakinių konstrukcija. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai dažnai negeros struktūros. Įvykių nuoseklumas perteikiamas žodžiais „tada“, „paskui“. Kalboje retai pasitaiko sudėtinių sakinių, dažnesni bejungtukiai sudėtiniai sakiniai (Garšvienė, 1993).

1.2. Neišplėtos kalbos samprata

Kalbos neišsivystymas – tai normalios klausos ir normalaus intelekto vaikų visų kalbos komponentų – fonologinių, leksinių ir gramatinių – visiškas ar nepakankamas susiformavimas (Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė, 2002).

Anot Gružaitės, Ivoškuvienės (2000), kalbos plėtotės sutrikimus galima prognozuoti ir diagnozuoti jau pirmaisiais gyvenimo metais. Šiame amžiuje būtina ieškoti sutrikimo priežasčių ir jas šalinti. Anksti nustatčius kalbos raidos sutrikimus lengviau juos pašalinti. Tokios pačios nuomonės laikosi ir Einon (2003) teigdama, jog vaikystė yra trumpa, ir sunkumus lengviau įveikti, jei jų laiku imamasi.

Vaikų neišplėtotą kalbą galima skirstyti pagal jos ryšį su visa vaiko veikla:

- Neišplėta protiškai aktyvaus vaiko kalba,
- Neišplėta kalba dėl nepakankamai aktyvaus pažinimo,
- Neišplėta kalba dėl nepakankamai aktyvios pažinimo veiklos,
- Neišplėta kalba dėl emocinės ir valios sferų sutrikimo (Garšvienė, 1993).

Garšvienė (1993) išskiria tokias kalbos neišsivystymo priežastis:

- Ankstyvas organinis galvos smegenų pažeidimas (intoksikacijos, infekcijos, asfiksijos, CNS ligos, traumos). Neigiami faktoriai gali veikti vaisių intrauteriniame periode, gimdymo metu ar pirmaisiais gyvenimo metais. Sunkiausi kalbos trūkumai atsiranda dėl vaisiaus centrinės nervų sistemos pažeidimo III-IV mėnesį.
- Ryškūs periferinio kalbėjimo aparato trūkumai.

Kalbos neišsivystymui priskiriama alalija, anartrijs, rinolalija ir visi tie atvejai, kai kalbai būdingi fonologiniai, morfologiniai, sintaksiniai ir semantiniai sutrikimai (Ivoškuvienė ir kt. 2002).

Kalbos neišsivystymo ryšys pagal sutrikimo genezę ir struktūrą:

- Motorinė alalija,
- Sensorinė alalija,
- Dizartrijs,
- Rinolalija,
- Vaikų afazija,
- Vaikų disfazija.

Antrinis kalbos neišsivystymas:

- Dėl sutrikusios klausos,
- Dėl regos trūkumų,
- Dėl lėtesnės psichinės brandos,
- Dėl sutrikusio intelekto,
- Dėl autizmo sindromo (Ivoškuvienė, 2010).

Pasak Garšvienės (1993), vaikams, kurių kalba neišplėtotą, būdinga vėlyva kalbos plėtotės pradžia, skurdokas žodynas, agramatizmas, tarimo ir foneminės analizės trūkumai. Gružaitė, Ivoškuvienė (2000) pažymi, kad 5-6 metų vaikai, kuriems būdingas kalbos neišsivystymas, turi garsų tarimo trūkumų. Dažniausi sutrikimai: sigmatizmas, liežuvio užpakalinių garsų tarimo trūkumai, rotacizmas, lambdacizmas. Visi neišskiria garso iš skiemenų ir iš žodžių eilės. Klysta pavadindami daiktus, veiksmus, ypatybes. Ypač skurdus vaikų būdvardžių žodynas. Ryškūs kalbos gramatinės sandaros netikslumai: dažnai nesudaro mažybinių daiktavardžių, nežino rečiau vartojamų veiksmažodžių. Pasakojimams būdinga ribota žodžių atsarga. Vyrauja vienažodžiai sakiniai. Praleidžiamos sakinio dalys, būdingi minties šuoliai. Pasakojimai neviseiškai suprantami.

Kuo vėliau vaikas pradeda kalbėti, tuo žemesnis jo kalbos plėtotės lygis, pradedant lankyti mokyklą. Pasitaiko vaikų, pradėjusių kalbėti tik 4-5 metų ir atėjusių į mokyklą su nežymiu kalbos neišsivystimu ir atvirkščiai. Kalbos plėtotei labai svarbi logopedinė pagalba (Garšvienė, 1993).

Skiriami trys neišplėtotos kalbos laipsniai:

- 1) nežymus (trečias kalbos neišsivystymo laipsnis),
- 2) vidutinis (antras kalbos neišsivystymo laipsnis),
- 3) žymus (pirmas kalbos neišsivystymo laipsnis) (Ivoškuvienė ir kt. , 2002).

Garšvienės (1993) teigimu, skirstymas taikomas moksliniuose tyrimuose ir logopedinėje praktikoje tiriant vaikus bei organizuojant kalbos ugdymą. Didėja vaiko kalbos galimybės, vis aktyviau bendraujama kalba, keičiasi motyvacija, prasminis turinys ir iš žemesnio kalbos lygmens vaikas pereina į aukštesnįjį. Perėjimo iš vieno laipsnio į kitą tempą lemia pirminio neišsivystymo sunkumas ir pobūdis. Ryškiausi ir stabiliausi kalbos neišsivystymo požymiai būna alalikų ir dizastrikų kalboje. Mikčiojančiųjų ir rinolalikų kalbos neišsivystymas dažniausiai būna lengvesnis.

Laipsniai skiriami pagal:

- kalbos supratimą;
- kalbos suprantamumą;
- gebėjimą parinkti žodžius minčiai išreikšti ir juos išsakyti;
- gramatinę kalbos taisyklingumą;
- kalbos pragmatiškumą;
- rišliosios kalbos lygį (Ivoškuvienė, 2010).

Gružaitė (2001) sieja kalbos plėtotę ir maitinimosi įgūdžius. Oralinio aparato sistema atlieka kelias labai svarbias funkcijas: kvėpavimo, maitinimosi, fonacijos ir kalbėjimo. Nurodoma, kad kalbėjimo ir maitinimosi procese vyksta panašūs judesiai. Anot autorės, nustatant kalbos, kalbėjimo ar komunikacijos sutrikimus, būtina žinoti ne tik normalią kalbos plėtotę, bet ir normalaus maitinimosi raidą bei jų tarpusavio ryšius. Tai padeda nustatyti kalbos plėtotės bei maitinimosi įgūdžių nukrypimus nuo normos ir sėkmingai juos šalinti.

Kartais neišplėtotą kalbą gali būti painiojama su sulėtėjusia kalbos raida. Dažniausiai skirtumai išryškėja logopedinio darbo metu. (Ivoškuvienė ir kt., 1996). Anot Gružaitės, Ivoškuvienės (2000), sulėtėjusios kalbos raidos ir kalbos neišsivystymo diferencinė diagnostika sudėtinga ir paini. Pagrindinis kriterijus, skiriantis kalbos neišsivystymą nuo sulėtėjusios kalbos raidos, yra laikas, per kurį išugdoma vaiko kalba, atitinkanti jo biologinį amžių. Ivoškuvienė ir kt. (1997) nurodo, kad nustatant kalbos sutrikimą, būtina išmanyti, ką tokio amžiaus vaikas turi mokėti, kokia turi būti jo kalba, kas tik pradeda formuotis, kas dar vėliau formuosis ir tiksles. Tokia kalbos analizė neretai padeda atskirti sulėtėjusią kalbos plėtotę nuo kalbos sutrikimo, pasireiškiančio kalbos neišsivystymu. Kaip teigia autorės, kartais sunku tuos skirtumus pajusti, nes jie gali būti labai subtilūs.

Pasak Pocienės (2010), pirmasis išsamia vaikų kalbos ugdymo metodiką šeimos gyvenimo sąlygomis, kuri neatsiejama nuo bendro vaiko ugdymo, aplinkos pažinimo plėtos, davė vokiečių mokslininkas Frėbelis. Ypač jis rūpinosi kalbos plėtote pradiniam jos raidos etape, t.y. ankstyvajame vaiko amžiaus tarpsnyje. Pedagogo patarimai kalbos supratimo ir aktyviosios kalbos ugdymo klausimais aktualūs iki šiol. Vaikų darželyje kalbos ugdymas

organiškai susiejamas su visu ugdymo procesu. Auklėtojos kalba lydi visą vaiko veiklą. Išryškėjo tokie pagrindiniai metodai ir formos: pokalbis, pasakojimas, eilėraščių, pasakų mokymas, dainavimas, žaidimai ir kt. Ypač ryškus kalbos ugdymo ryšys su žaidimu ir darbine vaiko veikla bei kitais užsiėmimais.

Kalba plėtojama trimis etapais. Pirmajame etape mokoma suprasti kalbą ir mėgdžiojamosios veiklos pagrindu ugdoma ekspresyvioji kalba.

Antrasis etapas skirtas vaikams, kurių kalba yra vidutiniškai neišplėtotą. Pažindami aplinką vaikai toliau intensyviai turtina savo žodyną. Vis geriau suprasdami žodžių formas ir garsinę sudėtį, šiame etape mokosi kalbėti taisyklingesniais sakiniais. Toliau tikslinamas kalbos supratimas. Intensyviai taisomas tarimas.

Trečiajame etape dar tikslinamas kalbos supratimas, plečiamas bei tikslinamas jų žodynas. Taip pat tikslinama kalbos gramatinė sandara. Labai svarbu mokyti vaikus pasakoti. Šio etapo pabaigoje vaikai turi prilygti savo vienmečiams žodyno turtingumu, pasakojimų sklandumu ir gramatiniu taisyklingumu. Baigiami šalinti tarimo trūkumai, rengiami mokytis rašyti (Garšvienė, 1993).

Mitas, jog vaikai gali nesunkiai išmokti visų reikiamų įgūdžių, jei mato gerus bendraamžių elgesio modelius įprastomis sąlygomis. Vaikas, kurio kalbos raida sutrikusi, neišmoks efektyviai vartoti kalbos vien stebėdamas savo bendraamžių elgesio modelius. Tokiu atveju paprastai reikia tam tikros intervencijos (Hallahan, Kauffman, 2003). Apulskytė, Liukinevičius (2005) nurodo, kad labai reikšmingas yra sutrikusios kalbos vaikų ugdymas ikimokykliniu laikotarpiu, jog kalbos neišsivystymas neigiamai veikia vaikų psichinę veiklą ir intelektą. Anot Brinkienės (2001), dauguma vaikų į mokyklas ateina turėdami pakankamai susiformavusią kalbą, tačiau kai kurių vaikų kalbą neišplėtotą, kas gali turėti įtakos mokymuisi bei asmenybės formavimuisi. Pasak Gružaitės, Ivoškuvienės (2000), dalis ikimokyklinio amžiaus vaikų, kurių nesusiformavusi kalba, per logopedines pratybas įveikia savo kalbos sutrikimą ir toliau sėkmingai mokosi bendrojo lavinimo mokykloje. Kiti, ikimokykliniame amžiuje turėję panašaus pobūdžio kalbos sutrikimų, ir po sistemingų logopedinių pratybų negebamų visiškai įveikti. Autorių teigimu, tokiais atvejais išoriškai identiški kalbos sutrikimai turi skirtingą lingvistinio nepakankamumo atsiradimo mechanizmą ir struktūrą.

Garšvienės, Bielskienės (2003) teigimu, ištyrus neišplėtotos kalbos mokinių gebėjimą bendrauti, paaiškėjo lėta, nepakankama komunikacijos įgūdžių dinamika. Taip pat rezultatai parodė silpnas gebėjimo bendrauti sritis: nemokėjimą išreikšti norą bendrauti, atkreipti dėmesį į save, tinkamai paprašyti ne tik suaugusiųjų, bet ir bendraamžių, išklaustyti kalbančiuosius, tinkamai įsiterpti ir pratęsti pokalbį. Dauguma mokinių nedrįsta užkalbinti,

paprašyti informacijos mažiau pažįstamo žmogaus, neturi pakankamų elementaraus mandagumo įgūdžių.

Žinant, jog neišplėtos, kalbos vaikų pažinimo galios silpnesnės, patartina suteikti vaikams kuo daugiau galimybių tyrinėti, stebėti reiškinius, veikti, atrasti, pajauti ir tada aptarti, kas patirta (Garšvienė, Dapšienė, Gudavičienė, Kostkienė, Morkuvienė, 2000).

1.3. Nežymiai neišplėtota kalba, jos ugdymo gairės

Esant nežymiam kalbos neišsivystymui, vaikų šnekamoji kalba yra išplėtota, tačiau joje yra nemažai leksinių, semantinių, morfologinių ir fonologinių netikslumų. Kartais jie būna neryškūs, o kartais dėl to gali gerokai nukentėti kalbos tikslumas, aiškumas bei raiška. Ypač sunkokai tokiems vaikams sekasi reikšti mintis, kai pakeičiamos komunikacijos sąlygos, o į klausimus reikia atsakyti išsamiau bei nusakyti priežastinius ir pasekminius ryšius. Dažniausiai vartojami žodžiai, reiškiantys konkrečius daiktus ir veiksmus. Vaikų kalboje nedaug apibendrinamųjų sąvokų ir žodžių, reiškiančių abstrakčius daiktus, veiksmus, daiktų ir veiksmų ypatybes ir pan. (Ivoškuvienė ir kt., 1997).

Nežymiai neišplėtota kalba:

- ištobulėja kalbos supratimas,
- lieka nedaug daiktavardžių priesagų supratimo klaidų,
- dar nepakankamai suprantamos būdvardžių gramatinės formos,
- pasitaiko būtojo kartinio ir būsimojo laiko supratimo klaidų,
- supranta ir atlieka daugumą užduočių su prielinksniais,
- gerai supranta daiktavardžių linksnius, skaičius,
- pagausėja žodynas, nors dar išlieka ribotas,
- dalį daiktų pavadina netiksliai arba visai neįvardija,
- dar neįvardija retesnių veiksmų (mūkia, slidinėja, šliaužia),
- išlieka tendencija konkretaus veiksmo pavadinimą pakeisti apibendrintu žodžiu,
- būdvardinis žodynas gana skurdus,
- vartoja kokybinius būdvardžius, kurie žymi pagrindines spalvas, dydį, formą,
- reti būdvardžiai, žymintys abstrakčias sąvokas, vidinę žmogaus būklę,
- kartojasi tie patys antonimai,
- savarankiškoje kalboje būdvardžių dar mažiau,
- konkrečios užduotys padeda išsiaiškinti žodžių darybos, kaitymo, derinimo klaidas,
- pasitaiko mažybinių žodžių sudarymo klaidų,

- kartais netinkamai parenka žodžio šaknis,
- gausios linksniuotųjų galūnių sukeitimo klaidos,
- pavartojama daugiskaitinių daiktavardžių vienaskaita ir vienaskaitos daugiskaita,
- daro skaitvardžių ir daiktavardžio derinimo klaidų,
- pasitaiko veiksmažodžių šaknies balsių keitimo klaidų,
- supainiojamos būdvardžių sudarymo priesagos,
- vartoja daug prielinksnių, tačiau kai kuriuos supainioja tarpusavyje,
- pasakoja rišliai, vartoja išplėstinius sakinius, tačiau jie trumpi,
- sudėtingesnės artikuliacijos garsai keičiami paprastesniais,
- ne visada išgirsta nurodytą fonemą žodyje (Ivoškvienė, 2010).

Po atlikto eksperimento, kurio metu buvo ištirta 5-6m. vaikų orientacijos galimybės, įvairių kalbos dalių (daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių) garsinėje sudėtyje bei buvo leidžiama šiems vaikams savarankiškai sudarinėti daiktavardžių, būdvardžių ir veiksmažodžių vedinius iš duoto žodžio, Тыханова (2001), išskiria tokias labiausiai paplitusias žodžių darybos klaidas:

- neadekvatus daiktavardžių mažybinių formų susiejimas su daiktiniu atvaizdavimu,
- klaidingas netaisyklingo būdvardžio varianto atpažinimas kaip taisyklingo,
- žodžių su daugiareikšmiais afiksais (priešdėliais, priesagomis) painiojimas,

Pasak autorės, ikimokyklinukų, kurių kalba neišplėtota, tipinė klaida buvo žodžių darybos užduočių nepriimtumas. Tai buvo išreiškiama įvairiai: nuo visiško atsisakymo atlikti užduotį iki galimo žodžio vedinio keitimo jau paruošta leksema. Pakankamai dažnai vedinio forma buvo keičiama išplėstiniu situatyviniu posakiu (vietoj „išpylė vandenį“ sakydavo „paliko tuščias“). Sudarydami naujus žodžius, vaikai nesilaikė formalios garsinės žodžių darybos struktūros, klaidingai kirčiavo.

Nežymaus laipsnio neišplėtota kalba būdinga tiek vyresniojo ikimokyklinio amžiaus vaikams, tiek pradinukams. Jei vaiko kalbos raida vėluoja tik laipsniškai, sistemingai ir nuolat skatinant atpažinti, suprasti žodžius, jų junginius, įsiminti bei vartoti juos, savarankiškai sudarinėti žodžius, sakinius, pasakoti, toks vaikas pasivys bendraamžius. Tik daug kalbėdami, analizuodami kalbą, neišplėtos kalbos vaikai išmoksta kalbėti taisyklingai (Garšvinė ir kt., 2000).

Anot autorių, per logopedines pratybas siekiama atkreipti vaikų dėmesį į kalbą, skatinti domėtis ja, įsiklausyti, analizuoti kalbos reiškinius, pastebėti dėsniumus. Vaikai pratinami

suprasti retesnius žodžius, įvairių žodžio dalių reikšmes, lyginti ir analizuoti žodžius, sakinius, pastebėti ir išskirti reikšmines žodžių dalis.

Ugdant neišplėtotą vaikų kalbą laikomasi reikalavimų:

- šalinti visų kalbos komponentų trūkumus atsižvelgiant į jų tarpusavio ryšį ir priklausomybę;
- laikytis pagrindinių normalios kalbos plėtotės dėsningumų;
- išanalizavus sutrikimo struktūrą, laiku įspėti galimus antrinius ir tolesnius sutrikimus;
- diferencijuoti darbą su vaikais, turinčiais skirtingos struktūros kalbos sutrikimų, pažinimo veiklos, asmenybės ypatybes;
- atsižvelgiant į kalbos ir pažinimo veiklos vienybę, lygiagrečiai su kalbos korekcija ar net iš anksto lavinti motoriką, sensorinius procesus, intelektą, emocijas bei valią (Garšvienė, 1993).

Тыманова (2001) atliktas eksperimentas patvirtina, kad vaikams, kurių kalba nežymiai neišplėtotą, būtina parengti specialią logopedinio darbo sistemą žodžių darybos operacijų formavimui pagal modelius.

Vaikas žymiai greičiau išmoksta vartoti įvairių daiktų pavadinimus, jeigu veikia pats. Kalba ugdoma vaikui : rengiantis, piešiant, lipdant ir pan. Piešimo, aplikacijos, konstravimo pratybose daug vaizdinės medžiagos, todėl reikia aptarti visus daiktus, jų savybes bei veiksmus. Per logopedines pratybas svarbu žaisti, atlikinėti veiksmus su daiktais. Tokiomis sąlygomis lengviau sukuriamas kalbėjimo motyvas, nes kai vaikas nori žaisti, jam reikia paprašyti žaislo ar pasikviesti daugiau draugų. Vaikai mažiau vartoja žodžius tuos, kurie buvo tiesiog pakartoti paprašius (Garšvienė, 1993).

Pasak Garšvienės (1993), kalba ugdoma sėkmingiau, kai išlavintas tikslus ir apibendrintas suvokimas, didinama jo apimtis, stabilumas. Lavinamas klausos, regos, kinestezinis, taktilinis erdvės, laiko suvokimas, atmintis, ugdomas dėmesys ir vaizduotė.

Laipsniškai, sistemingai ir nuolat skatinant atpažinti, suprasti žodžius, jų junginius, įsiminti bei vartoti juos, savarankiškai sudarinėti žodžius, sakinius, pasakoti, vaikas pasivys bendraamžius. Tik daug kalbėdami, analizuodami kalbą, neišplėtotos kalbos vaikai išmoksta kalbėti taisyklingai (Garšvinė ir kt., 2000).

Bendrojoje priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programoje (2003) pateikiama keletas patarimų, kurie galėtų padėti plėtoti vaiko kalbą:

- palaikyti ir skatinti vaiko norą bendrauti su bendraamžiais ir kitais žmonėmis;

- sudaryti sąlygas ir pratinti naudotis kalba kaip universaliosia saviraiškos priemone – ugdyti vaiko gebėjimus reikšti mintis, jausmus, nuotaikas, pasakoti patirtus įspūdžius, reikšti savo nuomonę;
- pratinti išsiklausyti į kitų kalbą, išgirsti perteikiamą informaciją, kalbėtojo ko nors nesupratus klausti, prašyti pakartoti;
- skatinti vaiko norą pasakoti, klausinėti, atsakinėti, deklamuoti, eiliuoti, žaisti žodžiais, garsais, taisyklingai juos tarti.

Anot Einon (1998), šiandien parduotuvėse siūloma gausybė įvairiausių knygų, turtinančių vaiko žodyną. Tarp ištisą parą transliuojamų televizijos laidų yra ir programėlių vaikams; sparčiai plinta ir vaizdo programos, pritaikytos mažiesiems žiūrovams. Negalima pamiršti ir elektroninių bei kompiuterinių žaidimų, kurie ikimokyklinukų tėvams siūlomi kaip mokomoji priemonė.

1.4. Vidutiniškai neišplėtotą kalbą, jos ugdymo gairės

Vidutiniam kalbos neišsivystymui būdingi tik šnekamosios kalbos pradmenys. Vaikai bendrauja iškreiptais žodžiais. Dažnai būna ribotas kalbos supratimas. Labiau supranta daiktavardžių vienaskaitos formas. Prastai supranta įvairius linksnius ir rečiau vartojamus prielinksnius, dar prasčiau – būdvardžių gimines, skaičius ir linksnius. Savarankiškoje kalboje beveik nevartojami būdvardžiai. Nežinomi žodžiai keičiami panašių daiktų pavadinimais. (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1997). Šiam kalbos neišsivystimui būdinga gausybė agramatizmų. Daromos grubios žodžių kaitymo, derinimo, valdymo klaidos. Vietoje kitų gramatinių formų vartojama bendratis, vardininkas, painiojamos linksnių, skaičių, laikų, asmenų, giminių galūnės. (Garšvienė, 1993). Vaikai kalba labai paprastais sakineliais, išreiškia pagrindines mintis, kurios be konkrečios situacijos ne visada suprantamos. Pasyvus ir aktyvus žodynas gausokas. Gali dalyvauti pokalbyje, atsako į klausimus, papasakoja apie savo šeimą, bando pasakoti pagal paveikslėlį (Ivoškuvienė ir kt., 1997). Anot Garšvienės (1993), labai ryškūs garsų tarimo trūkumai. Netaisyklingai tariama ir vartojama kalboje daugelis fonemų.

Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai pažindami aplinką intensyviai turtina savo žodyną. Vis geriau suprasdami žodžių formas ir garsinę sudėtį, mokosi kalbėti taisyklingesniais sakiniais. Tikslinamas kalbos supratimas ir taisomas tarimas (Garšvienė, 1993).

Išsiaiškinus vaiko gebėjimus žaisti ir bendrauti, kalba ugdoma per spontaniškus žaidimus. Atliekamos įvairios neverbalinės užduotys, lavinama bendroji ir smulkioji motorika, nuolat skatinama verbalizacija. Taigi grupinių logopedinių pratybų tikslas – per žaidybines veiklas skatinti vaikų bendravimą, kalbos supratimą, verbalizaciją (Ivoškuvienė ir kt., 1997).

Grupinių logopedinių pratybų pagrindinės darbo kryptys:

- vaikų tarpusavio bendravimo skatinimas;
- bendrosios ir smulkiosios motorikos lavinimas;
- kalbos supratimo ugdymas;
- klausos dėmesio ir foneminės klausos lavinimas;
- artikuliacijos aparato rengimas garsams tarti;
- gebėjimo kalbėti skatinimas;
- ilgalaikis kalbinės medžiagos kartojimas;
- gebėjimo naudotis sukauptomis kalbos priemonėmis ugdymas;
- pažinimo procesų lavinimas,;
- asmenybės formavimas (Ivoškuvienė ir kt., 1997).

Kalbos reikšmė žmonių gyvenime yra labai didelė. Dalies vaikų kalba yra nepakankamai išplėtotą. Vidutiniškai neišplėtotoje vaikų kalboje netikslumų pasitaiko daugiau, nei nežymiai ar nesutrikusioje kalboje ir jų klaidos grubesnės. Literatūros analizė rodo, jog kalbos plėtotė yra svarbi ne tik bendraujant su aplinkiniais, bet turi didelę reikšmę vėliau mokykloje, todėl gebėjimas atpažinti kalbos normą yra aktualus fonologiškai bei gramatiškai taisyklingos kalbos ugdymo procese.

2 skyrius. VAIKŲ KALBOS NORMOS ATPAŽINIMAS

2.1. Tyrimo metodika.

Tyrimui atlikti sudarytas nestandardizuotas testas, skirtas nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos bei nesutrikusios kalbos vaikams. Nestandardizuotą testą sudaro klausimų, užduočių blokas, skirtas tirti, kaip vaikai geba atpažinti taisyklingus žodžius morfologijos ir fonetikos požiūriu.

2.2. Tyrimo dalyviai

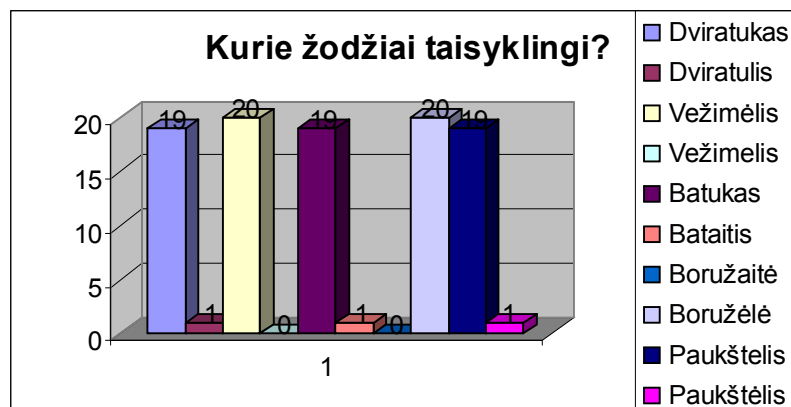
Tyrimas vyko 2012m. Šiaulių logopediniame darželyje, Šiaulių lopšeliuose-darželiuose „Žibutė“, „Ažuoliukas“, „Dainelė“ bei Pasvalio lopšeliuose-darželiuose „Eglutė“, Žilvitis“ ir darželyje-mokykloje „Liepaitė“. Tyrime dalyvavo 50 vaikų. Tyrimo dalyviai – vaikai turintys vidutinį (10), nežymų (20) kalbos neišsivystymą bei nesutrikusią (20) kalbą. Tiriamųjų amžius 5-6 metai.

2.3. Priesaginių žodžių analizė

Šiame skyriuje analizuojamas vaikų gebėjimas skirti taisyklingus priesaginius žodžius (deminutyvus ir priesaginius būdvardžius).

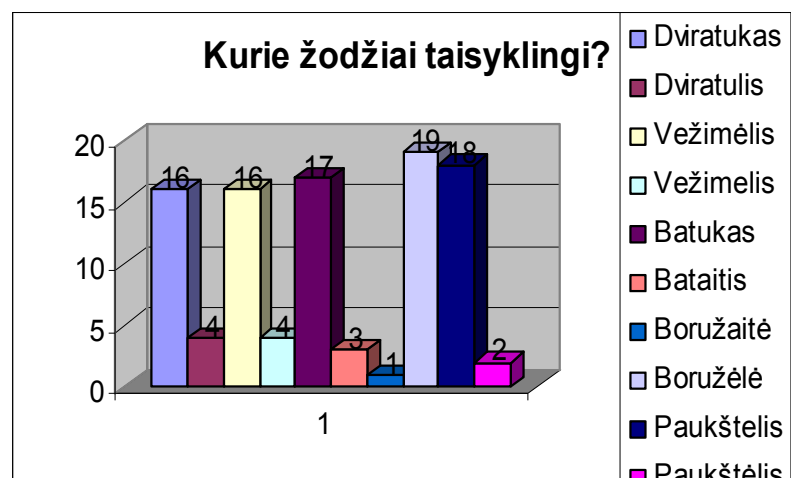
2.3.1. Mažybinių žodžių taisyklingumo įvertinimas

Siekiant išsiaiškinti vaikų gebėjimą atpažinti taisyklingą deminutyvą, pirmojoje užduotyje jiems reikėjo pasakyti, kuris vienas iš dviejų mažybinių žodžių yra taisyklingas.

1pav. Nesutrikusios kalbos vaikų deminutyvų taisyklingumo supratimas, n20.

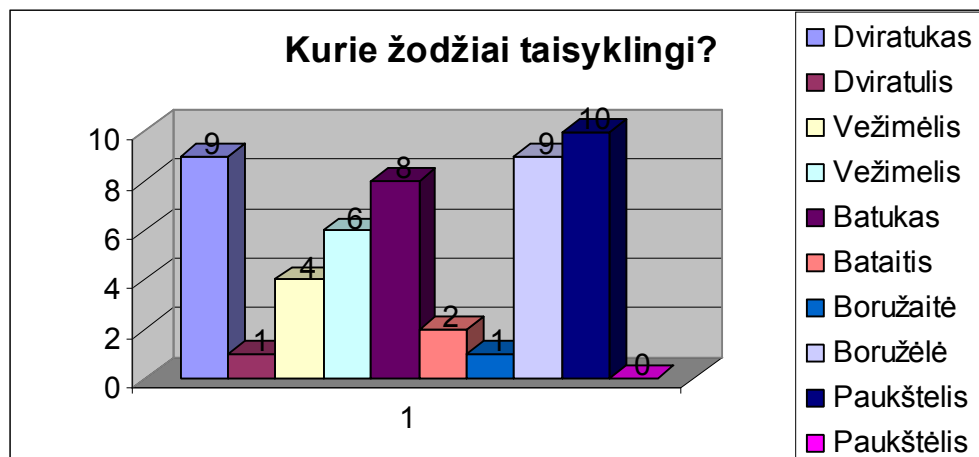
Beveik visi nesutrikusios kalbos vaikai nurodė taisyklingus deminutyvus. Po vieną kartą buvo suklysta pasirenkant *dviratulį*, *bataitį* ir *paukštėlį*. Visi vaikai nurodė, kad taisyklingi žodžiai yra *vežimėlis*, *boružėlė*. Nors *boružaitė* nėra klaidingas žodis, tačiau visi pasirinko labiau vartojamą variantą *boružėlė*. Galima teigti, jog deminutyvų daryba baigiama įsisavinti.

2pav. Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikų deminutyvų taisyklingumo supratimas, n20.

Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai klydo 14 kartų, t.y. beveik 5 kartus dažniau, nei nesutrikusios kalbos vaikai. Daugiausia sunkumų nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai patyrė pasirinkdami *dviratuką* ir *vežimėlį*. Mažiausiai dvejonų vaikams kėlė *boružėlė* ir *paukštelis*. Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai neblogai atpažįsta taisyklingus mažybinius daiktavardžius. Anot Garšvienės (1993), šie vaikai mažybinius daiktavardžius padaro gana taisyklingai, vartoja su įvairiomis tinkančiomis priesagomis, bet pasitaiko ir netikusių darybos žodžių, nes vaikai dar nėra įgudę naudotis žodžių darybos būdais. Autorė teigia, jog vaikai padarydami deminutyvus

klysta dėl to, jog kartais netinkamai išskiria žodžio šaknį, ne iš tos formos padaro žodį, parenka ne tą priesagą.

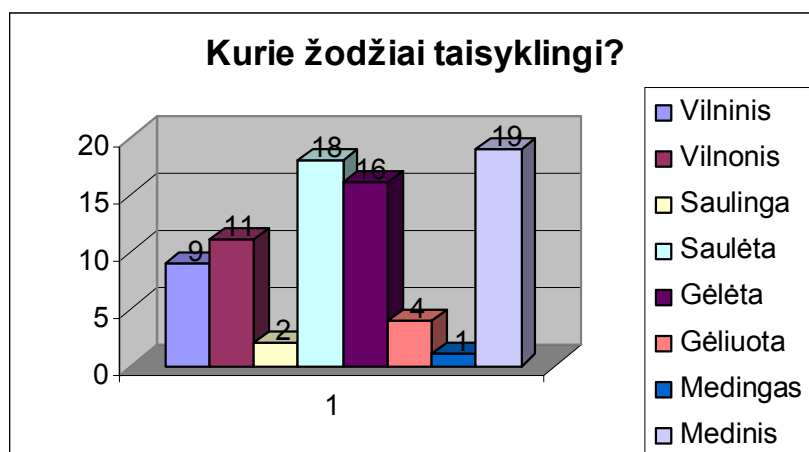
3pav. Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų deminutyvų taisyklingumo supratimas, n10.

Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai klydo dar dažniau. Jie dar tik mokosi atpažinti taisyklingus paprasčiausios žodžių darybos atvejus. Labiausiai vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai klydo pasirinkdami žodį *vežimelis*, o geriausiai sekėsi, nei vienas nesuklydo pasirinkdamas žodį *paukštelis*, nors abiejų žodžių porų priesagos tokios pačios. Garšvienės (1993) teigimu, vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai yra išmokę elementariausių žodžių darybą, geba mažybines formas padaryti su įvairiomis priesagomis, tačiau dar pasitaiko daug klaidų, ne visada parenkama tinkamiausia priesaga.

Apibendrinus gautus duomenis matyti, kad tyrimo dalyviams skirtingai sekėsi atpažinti taisyklingus deminutyvus. 97% nesutrikusios, 86% nežymiai ir 80% vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų gebėjo atskirti taisyklingus deminutyvus. Nesutrikusios kalbos vaikams geriausiai sekėsi atpažinti *vežimėlį* ir *boružėlę*, o blogiausiai – *dviratulį*, *paukštelį*, *bataitį*, nežymiai neišplėtotos kalbos vaikams mažiausiai sunkumų įvertinant kaip taisyklingą kėlė žodis *boružėlė*, o daugiausia – *dviratukas* ir *vežimelis*, o vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai nei karto nesuklydo pasirinkdami *paukštelį*, o daugiausia sunkumų sukėlė žodis *vežimelis*.

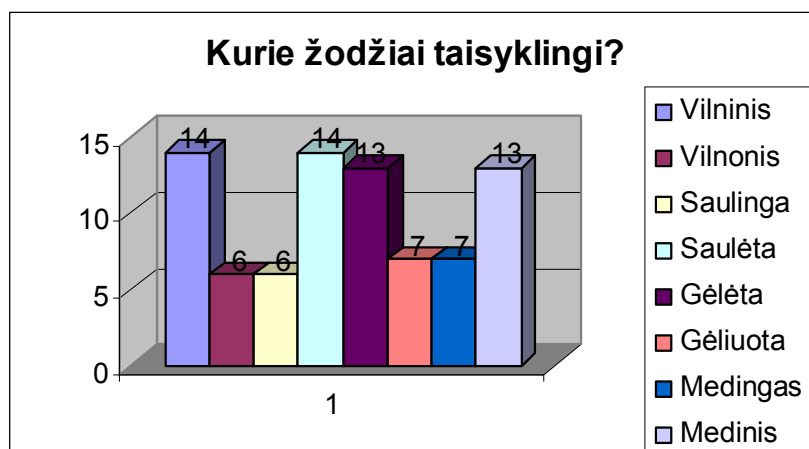
2.3.2 Priesaginių būdvardžių įvertinimas

Siekiant sužinoti, ar vaikai geba atskirti taisyklingus priesaginius būdvardžius, antrojoje užduotyje jie taip pat turėjo pasirinkti vieną iš dviejų žodžių.

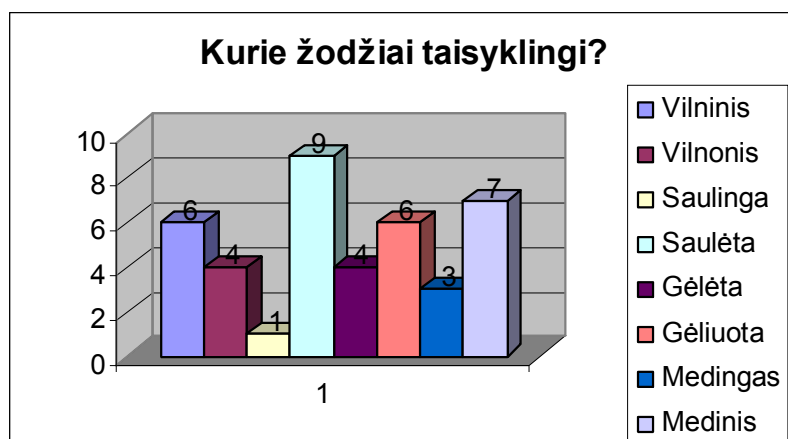
4pav. Nesutrikusios kalbos vaikų priesaginių būdvardžių taisyklingumo supratimas, n20.

Nesutrikusios kalbos vaikams geriausiai sekėsi nurodant, kad taisyklingas yra žodis *medinis*, *saulėta*. Labiausiai šie vaikai klydo pasirinkdami žodį *vilninis*.

5pav. Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikų priesaginių būdvardžių taisyklingumo supratimas, n20.

Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai labiausiai klydo pasirinkdami būdvardį *vilninis*. Didžioji dalis, t.y. 14 vaikų iš 20 manė, jog ne vilnonis, bet vilninis yra taisyklingas būdvardis. Taip pat sunku buvo nurodyti kaip taisyklingus žodžius *saulėtą* ir *medinį*, nes po 7 kartus buvo pasirinkti būdvardžiai *gėliuota*, *medingas*. Nežymiai geriau, vos vienu kartu mažiau suklysta pasirenkant žodį *saulėtą*.

6pav. Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų priesaginių būdvardžių taisyklingumo supratimas, n10.

Labiausiai vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai klydo teigdami, jog taisyklingi būdvardžiai yra *gėliuota*, *vilninis*. Beveik neklydo pasirinkdami taisyklingą žodį *saulėta*.

Paaikškėjo, jog visiems vaikams geriausiai sekasi atpažinti būdvardžius *medinis* ir *saulėta*, o sunkiausiai – *vilninis*. Šį žodį daugiausia kartų buvo pasirinkę nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai. 80% nesutrikusios kalbos vaikų neklydo atlikdami šią užduotį. Keista, bet vidutiniškai neišplėtotos (62,5%) kalbos vaikams sekėsi geriau, nei nežymiai neišplėtotos (57,5%). Туманова (2001) kaip vieną dažniausių klaidų nurodo netaisyklingo būdvardžio varianto atpažinimą kaip taisyklingo.

2.4. Žodžių daryba

Šiame skyriuje nagrinėjamas vaikų gebėjimas sudaryti mažybinius žodžius bei būdvardžius remiantis turimomis žiniomis bei gebėjimais.

2.4.1. Mažybinių žodžių daryba

Trečiojoje užduotyje vaikų paprašyta pabaigti sakinius. Kad užduotis būtų aiškesnė, pirmiausia buvo pateikta pora pavyzdžių: „*didelis dviratis, bet mažas – dviratukas, didelė kėdė, bet maža – kėdutė*“. Visuose logopedo kabinetuose buvo didelė kėdė bei mažų kėdučių, todėl į jas buvo atkreipiamas vaikų dėmesys, kad geriau suprastų užduotį.

1 lentelė

Sakinio „didelė knyga, bet mažas...“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Knygelė, knygutė	14	11	5
Maža, mažytė	5	7	5
Nežino	1	2	0

Matyti, jog dauguma nesutrikusios ir nežymiai neišplėtotos bei pusė vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų sugebėjo pabaigti sakinius pagal duotą pavyzdį. Nemažai vaikų tiesiog pakartodavo žodį *maža, mažytė*. 3 neišplėtotos kalbos vaikai nežinojo, kaip pabaigti sakinį.

2 lentelė

Sakinio „didelė eglė, bet mažas...“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Eglutė	14	11	6
Maža, mažytė	5	4	3
Nežino	1	5	1

Dauguma visų apklaustų, t.y. 14 nesutrikusios, 11 nežymiai, 6 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų, pabaigė sakinį pagal pavyzdį sakydami, jog mažą eglę jie pavadintų *eglutė*. Dalis sakinį užbaigė pasakydami *maža, mažytė*. Daugiausia nežymiai neišplėtotos kalbos vaikų išvis nežinojo, kaip pabaigti šį sakinį.

3 lentelė

Sakinio „didelis raktas, bet mažas...“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Raktelis, raktukas	15	14	6
Mažas, mažytis	5	4	3
Didelis	0	1	0
Nežino	0	1	1

Lentelė parodo, jog didžioji dalis apklaustųjų pabaigė sakinį pagal pavyzdį pavartodami žodį *raktelis, raktukas arba rakčiukas*. Vaikų gebėjimai pabaigti šį sakinį yra labai panašūs.

Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (14) tik vienu kartu mažiau nei nesutrikusios kalbos vaikai (15) taisyklingai pabaigė sakinį. Šiek tiek prasčiau, 6 vaikai iš 10, vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai sudarė mažią žodį. 5 nesutrikusios, 6 nežymiai neišplėtotos bei 4 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai negebėjo pabaigti sakinių. Dalis vaikų pakartojo žodį *mažas*. 1 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikas šiam sakiniui užbaigti pasirinko žodį *didelis*. Likę vaikai nežinojo, kaip galėtų atlikti šią užduotį.

4 lentelė

Sakinio „didelė dėžė, bet maža...“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Dėžutė, dėžėlė	14	12	5
Maža, mažytė	6	6	5
Didelis	0	2	0

Geriausiai pabaigti sakinį pagal pavyzdį, t.y. sudarant mažią žodį, sekėsi nesutrikusios kalbos vaikams. 14 iš 20 pavartojo žodį *dėžutė, dėžėlė arba mažytė*. Likę nesutrikusios kalbos vaikai (6) nepabaigė sakinio kaip numato užduotis, o tik pasakė *maža, mažytė dėžė*. Kiek prasčiau sekėsi nežymiai neišplėtotos kalbos vaikams. 12 teisingai atliko užduotį, o 8 to nesugebėjo padaryti pabaigdami sakinį žodžiais *mažas* arba *didelis*. Pusė (5) vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų tinkamai pabaigė sakinį, o kiti – tik pakartojo žodį *maža*.

5 lentelė

Sakinio „didelis medis, bet mažas...“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Medelis, medukas	16	9	5
Mažas, mažytis	4	7	4
Didelis	0	2	0
Eglė	0	1	0
Nežino	0	1	1

16 nesutrikusios kalbos vaikų taisyklingai pabaigė sakinį žodžiais *medelis* arba *medukas*. Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai parodė prastesnius rezultatus: 9 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai pabaigė sakinį pagal pavyzdį, o vidutiniškai neišplėtotos 5 vaikai. 4 nesutrikusios, pusė (5) vidutiniškai neišplėtotos bei daugiau, nei pusė (11) nežymiai neišplėtotos kalbos vaikų

nesugebėjo tinkamai pabaigti sakinį. Po 1 nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaiką atsakė, jog nežino, kaip reikia pabaigti sakinį.

Tyrimo rezultatai rodo, jog 73% nesutrikusios kalbos, 57% nežymiai ir 54% vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų sugebėjo taisyklingai padaryti mažybinius daiktavardžius, o 21% nesutrikusios, 28% nežymiai ir 40% vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai vietoje deminutyvo pavartodavo žodį *mažas*, *mažytis*. Lyginant šiuos rezultatus su vaikų gebėjimu atpažinti taisyklingą deminutyvą akivaizdu, jog vaikams lengviau atpažinti, nei patiems sudaryti. Lyginant šios užduoties rezultatus su mažybinių žodžių taisyklingumo įvertinimo užduotimi, kai vaikams reikėjo atpažinti, kuris vienas iš dviejų deminutyvų yra taisyklingas, akivaizdu, jog visiems vaikams (nesutrikusios, nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos) geriau sekėsi diferencijuoti taisyklingus deminutyvus (~20%), nei patiems juos padaryti.

Apibendrinus visų tiriamųjų atsakymus matyti, jog visiems vaikams, nepaisant to, ar jų kalba nesutrikusi, ar neišplėtota, kyla sunkumų sudarant mažybinius žodžius. Nors iš pradžių buvo išsiaiškinti pavyzdžiai, tačiau visų 3 grupių vaikai darė klaidas. Pabaigiant sakinius pagal pavyzdį, nesutrikusios kalbos vaikams mažiausiai sunkumų kėlė žodis *medelis* (16), nežymiai neišplėtotos kalbos vaikams – *raktelis* (14), o vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikams – *eglutė* (6). Labiausiai nesutrikusios kalbos vaikai klydo, kai jiems reikėjo pavadinti *mažą eglę* (6), nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai – *mažą medį* (11), vidutiniškai neišplėtotos kalbos – *mažą dėžę ir medį* (po 5).

2.4.2. Būdvardžių daryba

Ketvirtojoje užduotyje vaikams buvo užduoti klausimai. Kai kuriems buvo pasiruošta vaizdinė medžiaga, t.y. kai buvo klausama vaikų, kaip jie pavadintų gėlėtą suknelę, jiems buvo parodoma gėlėtos medžiagos skiautelė. Kalbant apie megztinį iš vilnos – demonstruota vilnonio mezginio dalis. Vaikai buvo raginami pažvelgti pro langą, o tada aptarta, ar tuo metu šviečia saulė. Vaikų klausta, kaip jie pavadintų dieną, kai šviečia saulė. Kalbant apie stalą padarytą iš medžio, atkreiptas vaikų dėmesys į stalą, prie kurio buvo sėdima, o tada klausta vaikų, koks tai stalas, jeigu jis iš medžio.

Vaikų atsakymai į klausimą „Kaip galima pavadinti suknelę, kuri išmarginta gėlėmis?“, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)
Gėlėta	9	0	4
Gėliuota	3	3	0
Marga	5	3	0
Marguota	0	1	1
Maža	1	1	0
Graži	2	0	0
Rožė	0	3	0
Raudona	0	1	0
Suknelytė	0	1	0
Mergaitiška	0	1	0
Didelė	0	0	1
Nežino	0	6	4

Mažiau nei pusė nesutrikusios (9) bei vidutiniškai neišplėtos (4) kalbos vaikų į šį klausimą atsakė, jog tokią suknelę pavadintų *gėlėta*. Dalis vaikų pateikė tos pačios reikšmės, bet netaisyklingos darybos žodį *gėliuota*. Kai kurie vaikai pasirinko būdvardį *marga*. Tirti vaikai sugalvojo ir kitokių būdvardžių, kurie nėra netaisyklingi, tačiau neatskleidžia gebėjimo parinkti būdvardį pagal nurodytą požymį: *maža*, *graži*, *raudona*, *mergaitiška*, *didelė*. Kai kurie vaikai sudarė netaisyklingą būdvardį *marguota*. Keletas vaikų vietoje būdvardžių parinko daiktavardžius: *rožė*, *suknelytė*. 10 neišplėtos kalbos vaikų nesugebėjo iš viso atsakyti į šį klausimą.

Vaikų atsakymai į klausimą „Kaip galima pavadinti dieną, kai šviečia saulė?“, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)
Saulėta	9	1	3
Šviesi	6	2	0
Karšta	1	0	0
Rytas	1	2	1
Pavasaris	1	4	0
Sauliuota	1	1	1
Nežino	1	3	4
Diena	0	2	1

Saulinga	0	3	0
Ilga	0	1	0

9 nesutrikusios, 1 nežymiai bei 3 vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai atsakymui į šį klausimą pasirinko būdvardį *saulėta*. Nors tikėtasi būdvardžio *saulėta*, tačiau negalima teigti, jog klydo tie, kurie pasirinko ir kitokius žodžius: *šviesi*, *karšta*. Vaikai pateikė naujadarų, tokią dieną pavadindami: *sauliuota*, *saulinga*. Kai kurie vaikai vardino daiktavardžius *rytas*, *pavasaris*, *diena*. 1 nesutrikusios, 3 nežymiai ir 4 vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai negalėjo niekaip pavadinti dienos, kai šviečia saulė.

8 lentelė

Vaikų atsakymai į klausimą „Jei megztinis iš vilnos, tai koks jis?“, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)
Vilnonis	5	3	0
Vilninis	10	3	1
Iš vilnos	2	3	0
Pasiūtas	1	0	1
Nežino	2	6	5
Didelis	0	2	0
Vilnuotas	0	1	0
Megztinytis	0	1	0
Švelnus	0	1	0
Raudonas	0	0	2
Šiltas	0	0	1

Lentelėje matyti, jog dauguma vaikų negebėjo taisyklingai atsakyti į šį klausimą. Vos 5 nesutrikusios ir 3 nežymiai neišplėtos kalbos vaikai pasirinko taisyklingą būdvardį vilnonis. Labiausiai nesutrikusios kalbos vaikai klydo sakydami, kad megztinis yra vilninis (10), tuo tarpu 3 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikas įvardino tokį patį atsakymą. 1 vaikas taip pat klydo pavadindami megztinį vilnotu, o kitas – sudarydamas deminutyvą megztinytis. Kai kurie vaikai pasirinko būdvardžius didelis, švelnus, pasiūtas, raudonas, šiltas. Nors tai nėra netaisyklingi būdvardžiai, tačiau tinkamai neapibūdina minimo megztinio, neparodo vaikų gebėjimo sudaryti vedinio.

Vaikų atsakymai į klausimą „Jei stalas padarytas iš medžio, tai koks jis?“, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Medinis	17	12	4
Mediena	2	0	0
Nežino	1	1	0
Medingas	0	3	1
Didesnis	0	1	0
Medžiutas	0	1	0
Švelnus	0	1	0
Nešvelnus	0	1	0
Geltonas	0	0	1
Medukas	0	0	1

Galima sakyti, kad nesutrikusios kalbos vaikams labai gerai sekėsi sudaryti vedinį medinis. Prasčiau sekėsi nežymiai (12) ir vidutiniškai (4) neišplėtotos kalbos vaikams. Vaikai klydo sudarydami tokius vedinius: Mediena (2 nesutrikusios kalbos), medingas (po 1 nesutrikusios ir nežymiai neišplėtotos kalbos), medžiutas (1 nežymiai neišplėtotos), medukas (1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos). Po 1 nesutrikusios ir nežymiai neišplėtotos kalbos vaiką iš viso negalėjo pasakyti, koks stalas, jeigu jis padarytas iš medžio.

Išanalizavus vaikų atsakymus akivaizdžiai matyti, jog visiems vaikams kyla sunkumų sudaryti vedinius pagal užduotus klausimus, tačiau vienus vedinius sudarant daroma daugiau klaidų, o kitus – mažiau. Daugiausia sunkumų visiems kėlė būdvardis *vilnonis*. Nei vienas vidutiniškai neišplėtotos ir tik 5 nesutrikusios bei 3 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai jį pavartojo. Geriausiai vaikams sekėsi apibūdinant stalą, kuris padarytas iš medžio. Jį *mediniu* pavadindami neklydo 17 nesutrikusios, 12 nežymiai ir 4 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai.

Lyginant šios užduoties atsakymus su vaikų gebėjimu atpažinti taisyklingus priesaginius būdvardžius, matyti, jog vaikai geriau atpažįsta, nei patys vartoja vedinius. Apibendrinant šios užduoties atlikimą galima teigti, kad būdvardžių vedinius padarydami dar klysta visi penkerių šešerių metų vaikai. Kalbos sutrikimų neturintys vaikai tinkamai padarė pusę būdvardinių vedinių, nežymiai neišplėtotos kalbos – penktadalį. Naujadarų daugiausia padarė nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (18,75%), kiek mažiau nesutrikusios kalbos vaikai. Tačiau pastarieji beveik nepateikė netinkamų žodžių, pvz., stalas, padarytas iš medžio *nešvelnus*. Daugiausia netinkamų būdvardžių pateikė nežymiai neišplėtotos kalbos tiriamieji (21,25%), o visai nežinojo, kaip atsakyti dažniausiai vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (37,5%) ir beveik perpus rečiau nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai.

2.5 Prielinksnių analizė

Šiame skyriuje nagrinėjamas vaikų gebėjimas atpažinti ir pavartoti tinkamą prielinksni.

2.5.1. Prielinksnių taisyklingumo įvertinimas

Siekiant išsiaiškinti, ar vaikai geba atpažinti taisyklingą prielinksni, penktojoje užduotyje vaikams demonstruoti paveikslėliai ir jų klausta, kuris iš dviejų sakinių yra taisyklingas. Lentelėje paryškinti teisingi sakiniai.

10 lentelė

Vaikų gebėjimai atpažinti taisyklingą prielinksni, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)
Vaikai eina į darželį	20	20	6
Vaikai eina iš darželio	0	0	4
Berniukas stovi šalia stalo	20	17	6
Berniukas stovi už stalo	0	3	4
Pienas stovi ant stalo	20	17	7
Pienas stovi po stalu	0	3	3
Teta įeina į kambarį	20	19	5
Teta išeina iš kambario	0	1	5
Berniukas stovi šalia medžio	0	3	4
Berniukas stovi už medžio	20	17	6
Mergaitė sėdi ant kėdės	20	19	8
Mergaitė sėdi už kėdės	0	1	2

Nesutrikusios kalbos vaikams puikiai sekėsi atlikti šią užduotį, jie nepadarė nei vienos klaidos, atpažino taisyklingus pasakymus, t.y. taisyklingai atliko 100% užduoties. Šiek tiek sunkiau sekėsi nežymiai neišplėtos kalbos vaikams: 90,8% jų neklydo atpažindami tinkamus prielinksnius. Po 3 kartus buvo pasirinkti klaidingi prielinksniai šalia (vietoje už), po (vietoje ant) , už (vietoje šalia), tačiau nei karto neklydo atsakydami, jog vaikai eina į, o ne iš darželio.

Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikams labiausiai klydo rinkdamiesi prielinksni iš. Pusė šių vaikų nesugebėjo atskirti, ar paveikslėlyje vaizduojama moteris įeina ar išeina iš kambario. Geriausiai atpažino prielinksni ant, įvardindami, jog *mergaitė sėdi ant kėdės*. 62% vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų gebėjo atlikti šią užduotį.

2.5.2. Prielinksnių analizė

Siekiant išsiaiškinti, ar vaikai geba atpažinti netaisyklingą prielinksni sakinyje ir jį pataisyti, šeštoje užduotyje vaikų prašyta gerai įsiklausyti į sakinius. Atpažinę netaisyklingą prielinksni, vaikai bandė pataisyti sakinius.

11 lentelė

Sakinio „Tėtis tepa sviestą po duona“ klaidų taisymas, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Ant	19	6	2
Su	1	0	0
Už	0	1	0
Taisyklingas	0	11	7
Nežino	0	2	1

Nesutrikusios kalbos vaikams labai gerai sekėsi pastebėti klaidingą prielinksni sakinyje ir jį ištaisyti. Vos vienas vaikas taisydamas sakinį pasirinko netinkamą prielinksni *su*. Daugiau nei pusė nežymiai (11) ir vidutiniškai (7) neišplėtotos kalbos vaikų teigė, jog šis sakiny taisyklingas, o 2 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas išvis negalėjo pasakyti, ar tai taisyklingas, ar klaidingas. 1 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikas bandydamas taisyti sakinį pasirinko klaidingą prielinksni *už*.

12 lentelė

Sakinio „Į čiaupą laša vanduo“ klaidų taisymas, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Iš	13	6	1
Vonioje	0	1	0
Ant kriauklės	0	1	0
Taisyklingas	7	11	9
Nežino	0	1	0

13 nesutrikusios, 6 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas sugebėjo ne tik pasakyti, jog sakiny s nėra taisyklingas, bet ir ištaisyti klaidą. Tačiau 7 nesutrikusios, daugiau nei pusė (11) nežymiai ir beveik visi (9) vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai teigė, jog sakiny s yra taisyklingas. Po 1 nežymiai neišplėtotos kalbos vaiką bandė taisyti sakinius sakydami, jog laša vanduo *ne į čiaupą, bet vonioje, ant kriauklės* arba išvis nežinojo, ką pasakyti. Vaikai atsakė, jog *vanduo laša vonioje ar ant kriauklės* vadovavosi logika, ir nors taip ištaisytas sakiny s nėra klaidingas, tačiau nebuvo atlikta, ko reikalauja užduotis, t.y. nebuvo pakeistas netaisyklingas prielinksnis.

13 lentelė

Sakinio „Vaikas plaukia už ežero“ klaidų taisymas, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Ant	16	8	1
Į	1	0	0
Prieš	0	1	0
Maudosi	0	1	0
Taisyklingas	3	9	8
Nežino	0	1	1

16 nesutrikusios, 8 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas taisė sakinį parinkdamas prielinksni ant. Po 1 kartą buvo klysta parenkant linksni į, prieš. Sakant, kad *vaikas ne plaukia, o maudosi* yra logiška, tačiau nebuvo atlikta numatyta užduotis pakeisti netaisyklingą linksni. Po 1 nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaiką nežinojo, ar sakiny s taisyklingas.

14 lentelė

Sakinio „Katinas tupi po tvora“ klaidų taisymas, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Ant	8	6	1
Prie	4	4	1
Už	2	1	0
Taisyklingas	6	9	8

6 nesutrikusios, 9 nežymiai ir 8 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai teigė, jog šis sakiny s yra taisyklingas, o 14 nesutrikusios, 11 nežymiai ir 2 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai sugebėjo gerai pataisyti sakinį parenkant prielinksni *ant, prie* arba *už*.

Sakinio „Lėlė nukrito į kilimą“ klaidų taisymas, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Ant	17	8	0
Po	1	1	0
Už	0	1	0
Nuo	0	1	0
Taisyklingas	2	9	9
Nežino	0	0	1

Nesutrikusios kalbos vaikams gerai sekėsi pastebėti klaidą sakinyje. 17 vaikų ne tik pasakė, jog sakinyje yra netaisyklingas, bet ir gerai jį ištaisė prielinksni *į* pakeisdami *ant*. 1 vaikas parinko klaidingą prielinksni *po*, o 2 teigė, jog sakinyje yra taisyklingas. Prasčiau sekėsi nežymiai neišplėtotos kalbos vaikams. Nei 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas nesugebėjo pastebėti klaidos sakinyje.

Sakinio „Mergaitė veria siūlą nuo adatos“ klaidų taisymas, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Į	6	0	0
Ant	0	1	0
Su	0	1	0
Už	0	1	0
Taisyklingas	9	15	9
Nežino	3	1	1
Blogai, nes įsidurs	0	1	0
Nuo	2	0	0

Visiems apklaustiems vaikams buvo labai sunku ištaisyti šį sakinį. Tik 6 nesutrikusios kalbos vaikai parinko tinkamą prielinksni *į*. 2 nesutrikusios, 3 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai bandydami pataisyti sakinį rinkosi netinkamus prielinksnius *ant*, *su*, *už*, *nuo*. Po 1 nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaiką nežinojo, ar sakinyje taisyklingas. 1 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikui šis sakinyje pasirodė blogas dėl to, jog mergaitė verdama siūlą gali įsidurti. Šis vaikas vadovavosi logika, tačiau neatliko numatytos užduoties.

65,8% nesutrikusios, 35% nežymiai ir tik 10% vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikų pastebėjo sakiniuose pavartotus netinkamus prielinksnius ir gebėjo parinkti tinkamą.

Išanalizavus vaikų atsakymus matyti, jog tik nesutrikusios kalbos vaikai žiūrėdami į paveikslėlius sugebėjo atpažinti, kuriame sakinyje pavartotas taisyklingas prielinksnis. Šiek tiek prastesnius rezultatus parodė nežymiai neišplėtos kalbos vaikai. Dar daugiau klydo vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai. Labai sunkiai sekėsi vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikams sakiniuose išgirsti netaisyklingus prielinksnius. Vos vienas kitas geba atpažinti ir gerai ištaisyti sakinį. Kai kuriuos netaisyklingus prielinksnius atpažinti ir pataisyti nesutrikusios kalbos vaikams sekėsi labai gerai, o kiti kėlė nemažų sunkumų. Akivaizdu, jog visiems vaikams yra žymiai lengviau skirti tinkamą prielinksnių paveikslėlio pagalbą, negu patiems sakinyje jį išgirsti bei pataisyti. Pastebimas gana didelis skirtumas tarp šių dviejų užduočių atlikimo rezultatų.

Pasak Garšvienės (1993), neišplėtos kalbos vaikai susiduria su prielinksnių vartojimo sunkumais. Nors nežymiai neišplėtos kalbos vaikai jų beveik nebepraleidžia, tačiau juos keičia tarpusavyje, o Ivoškuvienės (2010) teigimu, šie vaikai supranta ir atlieka daugumą užduočių su prielinksniais. Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikų labai blogą gebėjimą pastebėti klaidas sakiniuose paaiškina Garšvienės, Ivoškuvienės (1997) teiginys, jog jie prastai supranta prielinksnius, ypač rečiau vartojamus.

2.6 Linksnų analizė

Šiame skyriuje nagrinėjamas mokinių gebėjimas parinkti tinkamą linksnį užbaigiant sakinius bei pastebėti pavartotą netaisyklingą linksnį ir jį pakeisti taisyklingu

2.6.1. Linksnų vartojimas

Siekiant išsiaiškinti, ar vaikai sugeba vartoti taisyklingus linksnius, septintojoje užduotyje jų paprašyta pabaigti sakinius.

17 lentelė

Sakinio „Obuolys nukrito ant... ko?“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)
Žemės	19	16	8

Žolės	1	0	0
Lapų	0	1	0
Kilimo	0	1	1
Pievos	0	1	0
Į ranką	0	1	0
Galvos	0	0	1

Visi apklausti vaikai pateikė įvairių šio sakinio baigimo variantų, pateikdami skirtingus žodžius, bet tinkamą kilmininko linksnio formą. Tik 1 vaikas, kurio kalba yra nežymiai neišplėtota, pavartojo netaisyklingą linksnį: vietoje kilmininko (ko?) linksnio jis pavartojo galininką (ką?). Sakinys taptų taisyklingas, jei vaikas būtų pakeitęs prielinksni *ant* į prielinksni *į* ir pasakęs, jog *obuolys nukrito į ranką*.

18 lentelė

Sakinio „Mama išvirė sriubą... kokią?“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Skanią	3	4	1
Daržovių, barščių, makaronų, žirnių, pupų, kopūstų...	17	16	9

Didžioji dalis vaikų (42) pabaigdami sakinį pavartojo daiktavardį, o likę (8) – būdvardį skanią, tačiau visi pavartojo taisyklingą daiktavardžio kilmininko linksnį. Būdvardžio gramatinė forma taip pat tinkama.

19 lentelė

Sakinio „Mergaitė paskambino savo... kam?“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Draugui,-ei	11	10	5
Mamai	5	8	4
Tėčiui	2	0	0
Močiutei	1	0	0
Broliai	0	1	0
Nežino	0	1	1

Tetai	1	0	0

Vaikai pateikė įvairių sakinio baigimo variantų. Visi, išskyrus 1 nežymiai neišplėtotos kalbos vaiką, pabaigė sakinį pavartodami taisyklingą naudininko linksnį. Pastarasis teigė, jog nežino.

20 lentelė

Sakinio „Berniukas išdaužė langą... kuo?“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Kamuoliu	5	4	0
Lazda, pagaliu	4	4	2
Plaktuku	2	2	2
Akmeniu	6	6	1
Ranka	1	2	3
Šautuvu	1	0	0
Buteliu	1	0	0
Adata	0	1	0
Nežino	0	1	2

Beveik visi vaikai (47) pabaigdami sakinį sugalvotą žodį vartojo taisyklingu linksniu – įnagininku. 1 nežymiai ir 2 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai negalėjo pabaigti sakinio.

21 lentelė

Sakinio „Išdygo daug grybų... kur?“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Miške	20	16	7
Ant žemės	0	3	0
Pievose	0	1	0
Žolėje	0	0	2
Nežino	0	0	1

Tik vienas vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas teigė, jog nežino, kur galėjo išdygti daug grybų, o visi kiti vaikai pavartojo taisyklingus linksnius. Nors klausimas kur? reikalauja vietininko linksnio, tačiau negalima teigti, jog pats sakinyss yra netaisyklingas 3 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikams pavartojus kilmininko linksnį, t.y. pasakius, kad *išdygo daug grybų ant žemės*.

Sakinio „Vaikai priskynė daug... ko?“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Obuolių	4	5	2
Gėlių	12	12	5
Uogų	4	2	2
Nežino	0	1	1

Beveik visi vaikai pabaigė sakinį pavartodami taisyklingą daugiskaitos kilmininko laipsnį. Tik po 1 nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaiką teigė, jog jie nežino, kaip pabaigti sakinį.

Sakinio „Mergaitės žaidžia... kuo?“ baigimo variantai, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Lėlėm	11	6	4
Žaislais	2	3	2
Meškiukais	2	0	0
Kamuoliu	5	9	2
Su vaikais	0	1	0
Su berniukais	0	0	1
Nežino	0	1	1

Vaikai sugalvojo įvairių šio sakinio baigimo variantų ir visi jie buvo pavartoti taisyklingu (įnagininko) linksniu. Po 1 vaiką, kurių kalba vidutiniškai ir nežymiai neišplėtotą, negalėjo pabaigti sakinio, sakydami, jog nežino.

Šioje užduotyje vaikams reikėjo pavartoti žodžius kilmininko, naudininko, įnagininko bei vietininko linksniais. Nors pasak Savickienės (2006), dažniausiai vaikų kalboje vartojami linksniai yra vardininkas (59%) ir galininkas (19%), šiek tiek rečiau vartojamas kilmininko linksnis (15%), o labai retai – naudininko (4%), įnagininko (2%) bei vietininko (2%). Galima manyti, jog geriausiai vaikai turėtų gebėti vartoti vardininko, galininko, kilmininko linksnius, tačiau atlikdami šią užduotį (pabaigdami sakinius) vaikai vartojo daiktavardžius ir retesniais linksniais – naudininko, įnagininko bei vietininko.

Rezultatai rodo, jog 100% nesutrikusios, 96,4% nežymiai bei 91,4% vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai neklydo atlikdami numatytą užduotį. Apibendrinant duomenis galima teigti, jog pabaigti sakinius pavartojant žodžius reikiamu linksniu visų grupių vaikams sekėsi

puikiai, išskyrus vieną kitą nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaiką, kurie teigėdavo, kad nežino. Greičiausiai šie vaikai nepabaigė sakinių ne dėl to, jog negeba pasirinkti tinkamo linksnio, bet paprasčiausiai tuo metu nesugalvodavo galimo atsakymo varianto.

2.6.2. Linksniu taisyklingumo įvertinimas

Pateikta užduotimi buvo siekta išsiaiškinti, kaip nesutrikusios ir neišplėtotos kalbos vaikai geba atpažinti taisyklingą linksnį žodžių junginiuose

24 lentelė

Atsakymai, kaip vaikai taisė žodžių junginius, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Viena šaka	Daug šakų – 9 Taisyklingas – 11	Daug šakų – 12 Taisyklingas – 8	Daug šakų – 1 Taisyklingas – 9
Dvi šakų	Dvi šakos – 16 Taisyklingas – 4	Dvi šakos – 4 Taisyklingas – 16	Dvi šakos – 1 Taisyklingas – 9
Daug šakos	Daug šakų - 19 Taisyklingas - 1	Daug šakų - 8 Taisyklingas – 12	Daug šakų - 1 Taisyklingas – 9
Vienas paukštis	Daug paukščių - 2 Taisyklingas – 18	Daug paukščių - 8 Taisyklingas – 12	Daug paukščių - 3 Taisyklingas – 7
Du paukščiai	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 10
Daug paukščiai	Daug paukščių - 16 Taisyklingas – 4	Daug paukščių - 6 Taisyklingas – 14	Daug paukščių - 9 Taisyklingas – 1
Viena bitė	Daug bičių - 2 Taisyklingas – 18	Daug bičių - 8 Taisyklingas – 12	Daug bičių - 2 Taisyklingas – 8
Dvi bičių	Dvi bitės - 13 Taisyklingas – 7	Dvi bitės - 2 Taisyklingas – 18	Dvi bitės - 1 Taisyklingas – 9
Daug bičių	Taisyklingas – 20	Taisyklingas - 20	Taisyklingas – 10
Viena valtis	Daug valčių - 0 Taisyklingas – 20	Daug valčių - 16 Taisyklingas – 4	Daug valčių - 2 Taisyklingas – 8
Dvi valčių	Dvi valtys - 7 Taisyklingas – 13	Dvi valtys - 2 Taisyklingas – 18	Dvi valtys - 1 Taisyklingas – 9
Daug valtys	Daug valčių - 16 Taisyklingas – 4	Daug valčių - 12 Taisyklingas – 8	Daug valčių - 1 Taisyklingas – 9
Vienas akmuo			Daug akmenų – 1 Du akmenys - 1

	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 20	Taisyklingas - 8
Du akmenys	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 10
Daug akmenų	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 10
Vienas žmogus	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 10
Du žmonės	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 20	Taisyklingas – 10
Daug žmonių	Taisyklingas - 20	Taisyklingas – 20	Taisyklingas - 10

Nemaža dalis visų grupių vaikų taisė kai kuriuos (*viena šaka, vienas paukštis, viena bitė, viena valtis, vienas akmuo*) taisyklingus vienaskaitos junginius teigdami, kad negali būti tik viena šaka, vienas paukštis ir pan., bet jų turi būti daug. Tačiau nei vienam nesutrikusios, nežymiai ar vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikui junginys *vienas žmogus* nepasirodė klaidingas. Netaisyklingą junginį *dvi šakų* sugebėjo gerai ištaisyti didžioji dalis (16) nesutrikusios kalbos vaikų bei tik 4 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas. Junginį *daug šakos* sugebėjo pataisyti beveik visi (19) nesutrikusios, mažiau nei pusė (8) nežymiai ir tik 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas.

Įdomu, jog junginį *daug paukščių* žymiai geriau sekėsi ištaisyti vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikams. 9 vidutiniškai neišplėtotos, 16 nesutrikusios ir tik 6 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai teigė, jog taisyklinga būtų sakyti ne *daug paukščių*, bet *daug paukščių*.

Vaikams prastai sekėsi pastebėti klaidingą žodžių junginį *dvi bičių*. 13 nesutrikusios ir tik 2 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas sugebėjo ne tik pastebėti pavartotą netaisyklingą linksnį, bet ir jį gerai pataisyti.

Dar sudėtingesnis vaikams pasirodė žodžių junginys *dvi valčių*: tik 7 nesutrikusios, 2 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikas teigė, jog šis teiginys yra netaisyklingas ir ištaisė klaidą. Netaisyklingą junginį *daug valtyų* atpažino 16 nesutrikusios ir 12 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikų, o vidutiniškai neišplėtotos – vos 1.

Beveik visi (išskyrus 2 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikus) pripažino, jog junginys *vienas akmuo* yra taisyklingas, o po 1 vaiką šį junginį bandė taisyti sakydami, jog taisyklinga būtų sakyti *daug akmenų* arba *du akmenys*. Šie vaikai neigė, jog gali būti tik vienas akmuo.

Like taisyklingi žodžių junginiai (*du akmenys, daug akmenų, vienas žmogus, du žmonės, daug žmonių*) nei vienam nesutrikusios, nežymiai ar vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikui nekėlė jokių sunkumų, visi jie teigė, jog šie teiginiai yra taisyklingi.

Išanalizavus vaikų atsakymus matyti, jog visų grupių vaikams puikiai sekasi pabaigti sakinius sugalvotą žodį pavartojant taisyklingu linksniu, tačiau vaikai klydo išgirdę ne sakinius, o tik žodžių junginius. Kai kurie vaikai taisė taisyklingus junginius vadovaudamiesi logika, jog

negali būti tik *viena šaka*, ar tik *vienas paukštis*. Vaikams žymiai geriau sekėsi pastebėti klaidingus daugiskaitos junginius, nors anot Savickienės (2005), daiktavardžių skaičiaus kategorija yra įsisavinama anksti, be to daiktavardžio vienaskaita įsisavinama anksčiau už daugiskaitą. Kai kuriuos taisyklingus junginius sugebėjo atpažinti visi (nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos bei nesutrikusios kalbos vaikai).

Akivaizdu, jog visiems vaikams yra žymiai lengviau pritaikyti taisyklingą linksnį sakinyje, o žodžių junginiuose skirdami bei taisydami netinkamus linksnius daro nemažai klaidų.

2.7. Žodžių giminės analizė

Šiame skyriuje analizuojama, kaip nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos bei nesutrikusios kalbos vaikai geba atpažinti sakinyje pavartotą netaisyklingą būdvardžio giminės formą ir ją ištaisyti.

Devintojoje užduotyje vaikams reikėjo įsiklausyti į sakinius. Vaikams pastebėjus, jog sakinyje yra netaisyklingas, jų buvo klausiama, kaip jie pasakytų, pataisytą tą sakinį.

25 lentelė

Atsakymai, kaip vaikai taisė sakinyje „Kieme žaidžia gražus mergaitė“ pavartotą netaisyklingą giminę, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Graži	11	8	3
Berniukas	8	2	2
Taisyklingas	0	10	5
Nežino	1	0	0

Pusė nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų šiame sakinyje nepastebėjo netaisyklingos giminės. 11 nesutrikusios kalbos, 8 nežymiai ir 3 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai sakinį ištaisė vyrišką būdvardžio giminę pakeisdami moteriškąja. Kiti vaikai (8 nesutrikusios, 2 nežymiai ir 2 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai) keitė ne būdvardžio, bet daiktavardžio giminę, t. y. žodį *mergaitė* pakeitė *berniukas*. Taigi iš viso 19 nesutrikusios, 10 nežymiai ir 5 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai sugebėjo ištaisyti sakinyje padarytą klaidą.

**Atsakymai, kaip vaikai taisė sakinyje „berniukas nusipirko didelę kamuolį“ pavartotą
netaisyklingą giminę, kartai**

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)
Didelį	13	9	1
Kamuolį	3	0	0
Mažą	0	2	1
Taisyklingas	4	8	8
Nežino	0	0	0
Blogai, nes daug kainuoja	0	1	0

13 nesutrikusios, 9 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikas gerai ištaisė sakinį moteriškos giminės būdvardį pakeisdami į vyriškos giminės. Kai kurie vaikai (2 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtos kalbos) pavartojo kitą būdvardį. Šis būdvardis neparodo savo giminės, todėl sunku spręsti, ar vaikai iš tiesų gerai ištaisė sakinį ar tiesiog vadovavosi logika, kad kamuolys negali būti didelis. 1 nežymiai neišplėtos kalbos vaikas taip pat vadovavosi logika teigdamas, jog sakinyje yra blogas dėl to, jog didelis kamuolys yra per brangus.

**Atsakymai, kaip vaikai taisė sakinyje „Meilus katė užsoko ant aukšto kėdės“ pavartotą
netaisyklingą giminę, kartai**

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)
Meili	5	1	0
Katinas	5	1	1
Aukštos	5	2	0
Žemos	0	1	1
Taisyklingas	5	15	7
Nežino	0	0	1

Nei vienas tiriamasis šiame sakinyje nepastebėjo dviejų netaisyklingai pavartotų giminių. Iš viso 15 nesutrikusios, 5 nežymiai ir 2 vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai ištaisė bent dalį sakinio: 6 vaikai (5 nesutrikusios, 1 nežymiai neišplėtos kalbos) būdvardį *meilus* pakeitė *meili*, 7 (5 nesutrikusios, 1 nežymiai, 1 vidutiniškai neišplėtos kalbos) moteriškos giminės daiktavardį *katė* pakeitė vyriškąja gimine, 7 (5 nesutrikusios, 2 nežymiai neišplėtos kalbos) vyriškos giminės būdvardį *aukštas* pakeitė moteriškąja ir 2 (po 1 nežymiai ir vidutiniškai neišplėtos

kalbos vaiką) pakeitė patį būdvardį *aukštą* į *žemą*, tačiau pavartojo jį taisyklinga gimine. 5 nesutrikusios, net 15 nežymiai ir 7 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai nepastebėjo jokios klaidos šiame sakinyje.

28 lentelė

Atsakymai, kaip vaikai taisė sakinyje „Kieme čirškia didelė būrys paukščių“ pavartotą netaisyklingą giminę, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Didelis	15	3	2
Šaukia	0	1	0
Dainuoja	0	1	0
Mažas	0	2	1
Taisyklingas	5	12	7
Nežino	0	1	0

Didžioji dalis (15) nesutrikusios kalbos vaikų sugebėjo ištaisyti sakinių būdvardžio *didelė* moteriškąją giminę pakeisdami vyriškąją, tačiau vos 3 nežymiai ir 2 vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai padarė tą patį. Pastarųjų (nežymiai ir vidutiniškai neišplėtotos kalbos) vaikų daugumą teigė, jog sakinyje yra taisyklingas, jame nėra jokių klaidų. 3 (2 nežymiai, 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos) pakeitė patį būdvardį, bet jį pavartojo taisyklinga gimine, todėl negalima teigti, jog šie vaikai klydo. 2 nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai manė, jog ne būdvardis, bet veiksmažodis yra klaidingas, t.y. veiksmažodį *čirškia* jie keitė į *dainuoja*, *šaukia*.

29 lentelė

Atsakymai, kaip vaikai taisė sakinyje „darželyje žydi gražus, raudonas rožė“ pavartotą netaisyklingą giminę, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)	Nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai (n 20)	Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai (n 10)
Graži, raudona	3	0	0
Graži	4	3	1
Raudona	3	0	0
Maža	0	1	1
Taisyklingas	10	16	7
Nežino	0	0	1

Vos 3 nesutrikusios kalbos vaikai sakinyje sugebėjo pastebėti ir ištaisyti du būdvardžius pavartotus netinkama gimine. 7 nesutrikusios, 3 nežymiai ir 1 vidutiniškai neišplėtotos kalbos

vaikas ištaisė bent 1 iš 2 netaisyklingai pavartotų būdvardžių giminių. Labai daug vaikų (10 nesutrikusios, 16 nežymiai ir 7 vidutiniškai neišplėtos kalbos) teigė, jog sakinyje taisyklingas. 1 vaikas, kurio kalba vidutiniškai neišplėta, abejojo dėl šio sakinio taisyklingumo.

Išanalizavus gautus rezultatus matyti, jog visiems vaikams sudėtinga atpažinti sakinyje pavartotą netaisyklingą giminę. 51,4% nesutrikusios, 22,9% nežymiai ir vos 10% vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikų gebėjo sakiniuose atpažinti ir pataisyti klaidingai pavartotą giminę. Akivaizdu, jog ypač vaikams, kurių kalba vidutiniškai neišplėta, kyla daugiausia sunkumų, vos vienas kitas geba pastebėti klaidingą giminę ir tą klaidą ištaisyti. Tik šiek tiek geriau tai padaryti sekasi nežymiai neišplėtos kalbos vaikams, kurie taip pat labai klysta. Garšvienės (1993) teigimu, ypač vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikams yra sunkios giminių supratimo užduotys. Tai ir galėtų paaiškinti prastus šios užduoties atlikimo rezultatus.

2.8. Fonologinės analizės gebėjimai

Paskutiniojoje užduotyje buvo naudojami paveikslėliai. Netaisyklingai ištarus žodžius vaikų buvo paprašyta parodyti vardijamų daiktų paveikslėlius. Taip pat jų buvo klausta, ar žodžiai ištarti gerai. Vaikams pastebėjus klaidą, teigus jog tarimas blogas, jų buvo klausama, kaip jie pasakytų, kaip ištartų.

30 lentelė

Atsakymai, kaip vaikai parodė netaisyklingai ištartų žodžių paveikslėlius bei taisė tarimą, kartai

	Nesutrikusios kalbos vaikai (n 20)		Nežymiai neišplėtos kalbos vaikai (n 20)		Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai (n 10)	
	Parodytas paveikslėlis	Pataisytas tarimas	Parodytas paveikslėlis	Pataisytas tarimas	Parodytas paveikslėlis	Pataisytas tarimas
Vuoras (voras)	20	20	20	20	10	5
Laketa (raketa)	20	20	20	17	10	5
Liesutas (riešutas)	20	20	20	17	8	6
Menulis (mėnulis)	20	0	20	0	10	0
Sūlai (siūlai)	20	20	20	15	9	1
Kėtė (kėdė)	20	20	20	19	10	2
Podas	20	20	20	19	10	2

(puodas)						
Šaulė (saulė)	20	20	20	19	10	7
Drėžas (driežas)	20	20	20	16	8	1
Debraf (zebras)	20	18	20	9	9	3
Paukstis (paukštis)	20	20	20	20	10	1
Atilat (asilas)	8	8	8	5	10	2
Kaušinis (kiaušinis)	20	20	20	17	10	2

Lentelėje matyti, jog nesutrikusios kalbos vaikai parodė beveik visus daiktų paveikslėlius, kurie buvo netaisyklingai ištarti, išskyrus *atilat* (asilas). 8 vaikai suprato, jog tai – asilas ir ne tik parodė jo paveikslėlį, bet ir gerai ištare. Nei vienas vaikas nepataisė žodžio *menulis* (mėnulis) tarimo, o išgirdę *debraf* (zebras), jį taisė į *bebras*. Šie du žodžiai (zebras ir bebras) yra labai panašūs, tikriausiai dėl to vaikai painioja šių gyvūnų pavadinimus.

Vaikams, kurių kalba nežymiai neišplėtota, parodyti blogai tariamų daiktų paveikslėlius sekėsi taip pat, kaip ir nesutrikusios kalbos vaikams, tačiau mažiau kas sugebėjo pataisyti jų tarimą, sakydavo, jog gerai ištariau, kad ir jie taip taria. Taip pat, kaip ir nesutrikusios kalbos vaikai, nei vienas nepataisė žodžio *menulis* (mėnulis) tarimo. Vos po 1 kartą vaikai pastebėjo, jog blogai ištariau žodžius *kėtė* (kėdė), *podas* (puodas), *šaulė* (saulė) ir juos pataisė. 8 vaikai parodė *atilat* (asilas) paveikslėlį, tačiau šio žodžio tarimą pataisė 5.

Vidutiniškai neišplėtos kalbos vaikai parodė ne visus vardintus daiktus: kai kurie nežinojo, kur yra siūlai, riešutas, zebras, driežas. Tačiau visi vaikai iškart suprato ir parodė, kur yra *atilat* (asilas). Šiems vaikams pataisyti daugumos žodžių tarimą sekėsi geriau, nei nežymiai neišplėtos kalbos vaikams.

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus, galima teigti, jog visiems nežymiai ir vidutiniškai neišplėtos bei nesutrikusios kalbos vaikams lengviausia buvo pagal paveikslėlį nustatyti taisyklingą prielinksni, pabaigti sakinius sugalvotam žodžiui parenkant tinkamą linksnį bei atpažįstant netaisyklingai tariamus žodžius. Blogai ištartus žodžius geriausiai ištaisė nesutrikusios kalbos vaikai, o prasčiau – neišplėtos kalbos vaikai. Sudarant vedinius sunkumų turėjo ne tik nežymiai ir vidutiniškai neišplėtos, bet ir nesutrikusios kalbos vaikai.

Išvados

1. Nesutrikusios kalbos 5- 6 metų vaikas geba ištarti žodžių garsinę ir ritminę struktūrą, o žodynas darosi panašus į suaugusiųjų, yra gana platus. Šio amžiaus vaikai yra įvaldę pagrindines kalbos vartojimo taisykles, gramatinė kalba pakankamai ištobulėjusi. Ikimokyklinio amžiaus vaikai, kurių kalba yra nežymiai neišplėtotą, turi garsų tarimo trūkumų, žodynas kur kas skurdesnis, nei nesutrikusios kalbos vaikų, ryškūs kalbos gramatinės sandaros netikslumai. Dėl leksinių, semantinių, morfologinių ir fonologinių netikslumų gali gerokai nukentėti kalbos tikslumas, raiška. Dar daugiau agramatizmų pastebima vidutiniškai neišplėtotoje vaikų kalboje. Šie vaikai daro grubias žodžių kaitymo, derinimo ir valdymo klaidas, vartoja netaisyklingas gramatines formas, painioja linksnių, skaičių, laikų, asmenų, giminių galūnes.

2. Tyrimo metu paaiškėjo, jog 5-6 metų nesutrikusios kalbos vaikai vis dar turi nedidelių sunkumų atpažįstant leksikos normą. Geras gramatinės normos atpažinimas. Galima sakyti, jog šiems vaikams puikiai sekėsi nustatyti tinkamą prielinksni, sugalvoti ir pavartoti žodį tinkamu linksniu, neretai pastebėjo sakinyje pavartotą netaisyklingą prielinksni ir jį pataisydavo. Dauguma pastebėjo žodžių junginiuose pavartotus netaisyklingus linksnius, sakiniuose – netaisyklingą giminę. Nepaisant keleto klaidų, šiems vaikams puikiai sekėsi atpažinti fonetikos normą.

3. Atpažįstant leksikos normą, nežymiai neišplėtotos kalbos vaikams gerai sekėsi nustatyti taisyklingą deminutyvą, tačiau vidutiniškai - taisyklingus būdvardžius, sudaryti deminutyvus, o blogiausiai – pavartoti taisyklingą būdvardį. Gramatinės normos atpažinimas – neblogas. Geriausiai sekėsi nurodyti taisyklingą prielinksni pagal paveikslėlį, pavartoti žodžius tinkamu linksniu. Labiausiai klydo atpažįstant netaisyklingą giminę. Geras fonetikos normos atpažinimas.

4. Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikų gebėjimas atpažinti leksikos normą – nėra labai geras. Jiems lengviausia buvo atpažinti taisyklingą deminutyvą, būdvardį. Vidutiniai gebėjimai atpažinti gramatikos normą: labai gerai pavartoja žodį taisyklingu linksniu, tačiau prastai pastebi klaidingą prielinksni. Prastas gebėjimas atpažinti fonetikos normą.

5. Nors kartais darė klaidas, bet geriausiai leksikos, gramatikos bei fonetikos normą atpažinti gebėjo nesutrikusios kalbos vaikai. Kiek prastesnius rezultatus pademonstravo nežymiai neišplėtotos kalbos vaikai. Vidutiniškai neišplėtotos kalbos ikimokyklinukai darė daugiausia klaidų, sunkiausiai atpažino kalbos normą.

6. Vaikai pirma diferencijuoja kalbos normą, o po to pradeda patys vartoti. Dėl šios priežasties logopedo praktikoje rekomenduojama pirma ugdyti kalbos taisyklingumo atpažinimą, o vėliau – vartojimą.

Literatūra

1. Apulskytė, J., Liukinevičius, R. (2005). Šiaulių logopedinės mokyklos parengiamosios klasės vaikų pasirengimo mokyklai įvertinimas. *Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas* : mokslinės konferencijos "Specialiosios pagalbos teikimas bendrojo ugdymo įstaigose" medžiaga (p. 12-15). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. *Bendrosios programos ir išsivalinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas* (2003). Vilnius.
3. Brinkienė, E. (2001). Kalbos sutrikimai ir vaiko mokymosi rezultatai. *Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas* : mokslinės konferencijos "Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimas bendrojo ugdymo įstaigose" medžiaga (p. 35-38). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Dailidienė, J. J. (1997). *Vaiko kalba – vaiko dvasia*. Kaunas: Šviesa.
5. Daugirdienė, I. (2003). Kalbos ir komunikacijos korekcija. A. Prasauskienė (Sud.). *Vaikų raidos sutrikimai*, 294.
6. Dodge, D. T., Phinney, J. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymas. Vadovas tėvams*. Vilnius: Presvika
7. Einon, D. (1998). *Ankstyvasis ugdymas. Praktiniai patarimai tėvams, kaip lavinti vaiko mokymosi įgūdžius nuo gimimo iki šešerių metų*. Vilnius: Egmont Lietuva.
8. Einon, D. (2003). *Nuobodžiausia ir žavingiausia veikla. Auginkime laimingus, sveikus ir savimi pasitikinčius vaikus*. Kaunas: Dargenis.
9. Federavičienė, E. (Sud.). (1989). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ugdymas. Mokymo priemonė*. Vilnius: Lietuvos TSR liaudies švietimo ministerijos redakcinė leidybinė taryba
10. Furst, M. (1998). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
11. Gaizelytė, D., Daugirdienė, I., Krasauskienė, A. (2007). *Mokykimės bendrauti. Knyga apie vaikų komunikacijos sutrikimus*. Kaunas.
12. Garšvienė, A. (1984). *Normalių vaikų ir logopatų kalbos plėtra. Paskaitų konspektas*. Vilnius.
13. Garšvienė, A., Bielskienė, Ž. (2003). Neišplėtotos kalbos mokinių bendravimo įgūdžiai. *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo ir gyvenimo kokybė*. Šiauliai
14. Garšvienė, A., Dapšienė, L., Gudavičienė, J., Kostkienė, Z., Morkuvienė, G. (2000). Neišplėtotos kalbos ugdymas. *Logopedo knyga*. Kaunas: Šviesa.
15. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija. Vadovėlis specialiosios pedagogikos fakultetų studentams*. Kaunas: Šviesa.

16. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1998). Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai. J. Ambrukaitis (Sud.). *Specialiųjų poreikių vaikai*, 49-50.
17. Giedrienė, R. (1986). *Pradinukų kalbėjimo sutrikimai*. Kaunas: Šviesa
18. Gružaitė, V., Ivoškuvienė, R. (2000). Sulėtėjusi kalbos raida ir kalbos neišsivystymas. *Specialusis ugdymas* 3, 101-106.
19. Gučas, A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.
20. Hallahan, D., P., Kauffman, J., M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
21. Ivoškuvienė, R. (2010). *Paskaitų konspektas*. Šiauliai
22. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (1996). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišsivysčiusios kalbos ugdymas : metodinė priemonė ikimokyklinių įstaigų logopedams ir auklėtojams, dirbantiems su nežymaus kalbos neišsivystymo vaikais*. Šiauliai : Šiaulių pedagoginis institutas.
23. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtos kalbos ugdymas : metodinė priemonė ikimokyklinių įstaigų logopedams ir auklėtojoms, dirbančioms su nežymiai neišplėtos kalbos vaikais*. Šiauliai
24. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Suveizdienė, V. (1997). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų žymiai ir vidutiniškai neišsivysčiusios kalbos ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
25. Navickas, V. (2010). *Žmogaus raidos psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Versus aureus.
26. Petrulytė, J. (Red.). (2003). *Kalbos raida ir sutrikimai. Patarimai tėvams ir specialistams*. Vilnius.
27. Piaget, J. (2002). *Vaiko kalba ir mąstymas. Vaiko logikos tyrinėjimai*. Vilnius: Aidai.
28. Pileckaitė-Markovienė, M., Nasvytienė, D., Bumblytė, D. (2004). *Vystymosi psichologija. Vaikystė*. Vilniaus pedagoginis universitetas.
29. Pocienė, J. S. (2010). *Ikimokyklinis ugdymas: raida, pedagoginės sistemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla
30. Pucket, M., B., Diffily, D. (2004). *Teaching young children. An introduction to the Early Childhood Profession*. New York: Thomson.
31. Rvachew, S. (Red.). (2010). *Language development and literacy. How important is it?* <http://www.child-encyclopedia.com/en-ca/language-development-literacy/how-important-is-it.html>.. (žiūrėta 2012-04-10).
32. Santrock, J., W. (2007). *Child development*. Boston : McGraw Hill
33. Savickienė, I. (2005). Daiktavardžių skaičiaus įsisavinimas. *Gimtoji kalba*, 10-13.

34. Savickienė, I. (2006). Linksnio kategorijos įsisavinimas: lietuvių kalba kaip gimtoji ir svetimoji. *Kalbotyra*, 56(3), 122-128.
35. Savickienė, I. (2005). Naujausi psichilingvistiniai vaikų kalbos tyrimai. *Kalbos kultūra*, 78, 231-238.
36. Shaffer, D., R., Kipp, K. (2007). *Developmental Psychology. Childhood and adolescence*. Belmont, Calif. : Thomson
37. Unčiūrys, J. (1988). *Vaikų kalbos trūkumai ir jų šalinimas*. Kaunas: Šviesa.
38. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai
39. Глухов, В.П. (2005). Основы психолингвистики: учеб. Пособие для студентов педвузов. Москва: АСТ
40. Туманова, Т. Б. (2001). *Формирование сотовности к словообразованию у дошкольников с общим недоразвитием речи*. Москва: Московский государственный открытый педагогический университет.
41. Ушакова, Т. Н. (2004). Принципы развития ранней детской речи. *Дефектология*, № 5. Москва
42. Воробьева, В. К. (2006). *Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи: учеб. Пособие*. Москва: Астрель.

**THE ABILITY TO RECOGNIZE THE LANGUAGE PATTERNS OF THE CHILDREN
WITH UNDEVELOPED AND NORMAL SPEECH**

The Bachelor Theses

Summary

Bachelor thesis analyzes the common patterns of children's language development and concept of underdeveloped speech and its development guidelines.

The study was carried out in Siauliai logopaedic kindergarten, nursery-kindergartens of Siauliai „Ežerėlis“, „Ažuoliukas“, „Dainelė“, Pasvalys nursery-kindergartens „Žilvitis“, „Eglutė“ and the nursery-school, „Liepaite“.

The aim was to reveal how senior preschool aged children with underdeveloped and developed speech are able to distinguish language lexical, grammatical and phonological regularities of language.

The study included 50 children aged five to six years. The study participants are children with a mean (10), slight (20) speech failure and developed (20) speech.

In order to find out skills of underdeveloped and normal children to recognize speech norm, non-standardized test was made consisting of questions, task blocks used to investigate, how a senior pre-school aged children are able to identify the regular words from the point of view of morphology and phonetic.

The analysis of the data identified the degree of underdevelopment language the preschoolers better recognizes the speech regularity. Results of underdeveloped speech children were compared with the answers of children without speech impairments.

The study found that children with slightly underdeveloped speech most often were wrong with using of correct adjective and recognizing bad gender, children with average disorder in recognizing false preposition, phonetically correct words. Pre-schoolers with normal and slightly underdeveloped school speech were good in recognizing proper preposition, phonetically correct words, and use of words in proper case, average underdeveloped - in discriminating between the correct diminutive and adjective. Senior pre-schoolers without speech disorder still make mistakes, but they were the best in recognizing regular words. Children with slightly underdeveloped speech showed a little worse results, children with average speech underdevelopment worst of all recognized language norm.

The results clearly showed that children first recognize the correct words, and only later begin to use them. For this reason, the speech therapist is recommended to develop speech norm recognition, and then - regular use of words in practice.

Priedai

Testo klausimai

1. Pasakyk, kurie žodžiai yra taisyklingi:
  - dviratulis – dviratukas,
  - vežimėlis – vežimelis,
  - batukas – bataitis,
  - boružaitė – boružėlė,
  - paukštelis – paukštėlis.

2. Pasakyk, kurie žodžiai yra taisyklingi:
  - vilninis – vilnonis,
  - saulinga – saulėta,
  - gėlėta – gėliuota,
  - medingas – medinis.

3. Pabaik sakinius pagal pavyzdį.
  - Didelis dviratis, bet mažas - dviratukas.
  - Didelė kėdė, bet maža – kėdutė.
  - Didelė knyga, bet maža ...
  - Didelė eglė, bet maža ...
  - Didelis raktas, bet mažas ...
  - Didelė dėžė, bet maža...
  - Didelis medis, bet mažas ...

4. Atsakyk i klausimus.
  - Kaip galima pavadinti suknelę, kuri išmarginta gėlėmis?
  - Kaip galima pavadinti dieną, kai šviečia saulė?
  - Jei megztinis iš vilnos, tai koks jis?
  - Jei stalas padarytas iš medžio, tai koks jis?

5. Žiūrėdamas į paveikslukus, pasakyk, kuris sakinyš iš dviejų yra taisyklingas:
- Vaikai eina į darželį. Vaikai eina iš darželio.
  - Berniukas stovi šalia stalo. Berniukas stovi už stalo.
  - Pienas stovi ant stalo. Pienas stovi po stalu.
  - Teta įeina į kambarį. Teta išeina iš kambario.
  - Berniukas stovi šalia medžio. Berniukas stovi už medžio.
  - Mergaitė sėdi ant kėdės. Mergaitė sėdi už kėdės.
6. Ar taisyklingi šie sakiniai? Pataisyk juos.
- Tėtis tepa sviestą po duona.
  - Į čiaupą laša vanduo.
  - Vaikas plaukia už ežero.
  - Katinas tupi po tvora.
  - Lėlė nukrito į kilimą.
  - Mergaitė veria siūlą nuo adatos.
7. Pabaik sakinius.
- Obuolys nukrito ant... ko?
  - Mama išvirė sriubą... kokią?
  - Mergaitė paskambino savo ... kam?
  - Berniukas išdaužė langą... kuo?
  - Išdygo daug grybų... kur?
  - Vaikai priskynė daug.. ko?
  - Mergaitės žaidžia... kuo?
8. Ar taisyklingai pasakiau šiuos junginius? O kaip reikėtų pasakyti? Pataisyk.
- Viena šaka, dvi šakų, daug šakos,
  - Vienas paukštis, du paukščiai, daug paukščiai,
  - Viena bitė, dvi bičių, daug bičių,
  - Viena valtis, dvi valčių, daug valtys,
  - Vienas akmuo, du akmenys, daug akmenų,
  - Vienas žmogus, du žmonės, daug žmonių.

9. Ar taisyklingi sakiniai? Jei negeri, pataisyk.

- Kieme žaidžia gražus mergaitė.
- Berniukas nusipirko didelę kamuolį.
- Meilus katė užsoko ant aukšto kėdės.
- Kieme čirškia didelė būrys paukščių.
- Darželyje žydi gražus, raudonas rožė.

10. Žiūrėdamas į paveikslėlius, parodyk, kur yra mano vardinami daiktai. Ar gerai ištariau?

Jei negerai ištariau, pataisyk.

- vuoras (voras)
- laketa (raketa)
- liesutas (riešutas)
- menulis (mėnulis)
- sūlai (siūlai)
- kėtė (kėdė).
- podas (puodas)
- šaulė (saulė)
- drėžas (driežas)
- debraf (zebras)
- paukstis (paukštis)
- atilat (asilas)
- kaušinis (kiaušinis)

Užduotys ir žaidimai kalbos taisyklingumui ugdyti

Giminės kategorija

- Berniukas – mergaitė.

Prisimenama, jog visi daiktai skirstomi į dvi grupes – moteriškąją ir vyriškąją. Paklausiama, kaip sakome: *gražus berniukas ar graži berniukas? Gražus mergaitė ar graži mergaitė?* Tada ant stalo padedami du mergaitės ir berniuko paveikslėliai. Vaikas galvoja įvairius tinkamos giminės būdvardžius, stengdamasis apibūdinti mergaitę ir berniuką. Vėliau gali būti naudojami kiti paveikslėliai, pvz. *suknelė, šuo, dviratis, gėlė...*

- Sodas/daržas.

Aptariami įvairūs vaisiai/daržovės, jų požymiai pagal dydį, spalvą, formą, skonį, pvz. *rūgštus obuolys, saldi kriaušė...*

- Saulė ir vanduo.

Žaidime gali dalyvauti visi norintys.

Pirmiausia vaikams paaiškinama, jog visus daiktus, gyvūnus, žmones galima skirstyti į dvi grupes. Vienai grupei priklauso žodžiai *mama, duktė, mergaitė, saulė, valtis, lėlė* ir kt. Tai moteriška grupė. Kiti žodžiai priklausys vyriškai grupei: *tėtis, berniukas, mėnulis, vanduo, šuniukas*. Pasiūloma žaidėjams susiskirstyti į vyriškas ir moteriškas grupes.

Žaidžiama taip: berniukai sustoja priešais mergaites. Mergaitės galvoja moteriškosios giminės žodžius, o berniukai – vyriškosios. Kas daugiau sugalvos? Nugalėtojas turėtų būti neaiškus, nes kalboje daug abiejų giminių žodžių. Vėliau iš kiekvienos komandos išrenkamas geriausiai pasirodęs vaikas. Berniukas pavadinamas vandeniu, o mergaitė – saule. „Vanduo“ storu balsu pasakoja apie savo svarbą, o „saulė“ paplonintu - apie savąją.

Žaidimas gali baigtis tuo, jog bus nustatyti, kad tiek vanduo, tiek saulė labai reikalingi, kad abiejų komandų vaikai mokėjo tai įrodyti.

- Demonstruojami įvairūs paveikslėliai. Vaiko klausiama, kas baltas, -a, -i, -os. Kas juodas, sidabrinis, spalvotas, blizgantis, drobinis, platus, trumpas?

Skaičiaus kategorija

- Obuolys – obuoliai.

Žaidime gali dalyvauti visi norintys vaikai.

Atkreipiamas vaikų dėmesys į tai, jog vienaip skamba žodžio galas, kai jis reiškia vieną daiktą, kitaip – kai daug daiktų (obuolys - obuoliai, gėlė – gėlės...). Žaidžiama taip: auklėtoja pasako žodžio vienaskaitą, vaikai sutupia pavieniui, o kai daugiskaitą – subėga į krūva ir susikabina rankomis.

Linksniai ir prielinksniai

- Reikalingi siužetiniai paveikslėliai, kuri demonstruojant vaikui užduodami įvairūs klausimai, skatinama vartoti visus linksnus, pvz. rodomas paveikslėlis, kuriame vaikas lakina katiną ir užduodami klausimai: „Kas lakina katiną? Ką daro berniukas? Ką lakina berniukas? Kuo berniukas lakina katiną?“ ir pan.

- Siekiant, kad vaikai taisyklingai vartotų kilmininko, galininko linksnus, galima žaisti su paveikslėliais, užduodant vaikams klausimus „Ką lesina vaikai?“, „Ko nėra?“ ir pan.

- Prašoma pabaigti sakinius, taisyklingai pavartojant pateiktus žodžius: „Persiauk.... (baltieji batai). Nunešiau į taisyklą...(baltieji batai). Broniui reikia...(didesni batai)“.

- Gražink daiktą šeimininkui.

Žaidimui reikalingi įvairūs žaislai. Iš pradžių vaikai apžiūri žaislus ir įsimena detales. Po to iš kiekvieno ką nors „pasiskolina“, pvz. iš voveraitės riešutą ir pan. vaikams reikia grąžinti pasiskolintus daiktus šeimininkams ir apibūdinti trumpu sakiniu: „ Tėtei grąžinome kepurę. Berniukui grąžinome kamuolį“. Paprastesnis šio žaidimo variantas, kai vaikai patys vieni iš kitų skolinasi daiktus ir juos grąžindami apibūdina.

- Tinka – netinka.

Žaidime gali dalyvauti visi norintys vaikai. Reikalingi įvairūs žaislai arba daiktų paveikslėliai. Vaikai paeiliui traukia žaislą ar paveikslėlį ir pabaigia auklėtojos pradėtą sakinį to žaislo ar paveikslėlio pavadinimu. Visi galvoja, ar tinka taip sakyti, ar ne. Jei netinka, tada šaukia: „Netinka“ ir priešingai. Sakinio pradžios vis keičiamos naujomis.

Galimos sakinių pradžios: snukutį skauda ... (meškiukui...). Galima valgyti... Negalėčiau pagauti... Šukuoja kailį... Medu mėgstu su... Skrenda varna su...

- Pakviesk žaisliuką.

Žaidime gali dalyvauti 8-10 vaikų. Ant stalo išdėliojami įvairūs žaislai. Vaikai vienas po kito kviečia žaislą, pvz.: „*Meškiuk, ateik! Katyte, ateik!*“. Kas kreipiasi taisyklingai, tiems auklėtoja paduoda norimą žaislą. Vaikai su žaislais rankose sudaro vieną grupę, jų paprašoma padėti žaisliukams kalbėti, kai į jus kreipsis. Auklėtoja su kitais vaikais sudaro antrą grupę. Pastarieji galvoja ir užduoda įvairių klausimų žaislams („*Varlyte, ar nebijai gandro?*“) Taisomas

kiekvienas, kuris pavartoja vardininką vietoje šauksmininko. Vaikai, laikantys žaislus, atsako į klausimus kreipdamiesi į vaiką, kuris klausė („Petrai, gandro aš nebijau“).

- Apgink vartus.

Žaidime dalyvauja 2 vaikai.

Padaroma pora nedidelių vartų vienas priešais kitą. Kiekvienas žaidėjas gina savo vartus. Vaikai susėdę vienas prieš kitą. Kuris nors su kamuoliu. Jis turi kaip nors kreiptis į priešininką, pvz.: „*Vilke, išlisk!*“. Tada paridenamas kamuolys kitam žaidėjui. Kol kamuolys rieda, jis turi spėti atsakyti: „*Vilko nėra namie*“. Atsakoma tik tada, jeigu taisyklingai buvo kreiptasi. Po to, pakeitęs kreipinį, antrasis žaidėjas kreipiasi į pirmąjį. Kol kamuolys rieda reikia ir vėl spėti atsakyti. Kas suklysta, baigia žaidimą arba leidžia kamuolį įridenti į jo vartus. Tokiu atveju laimi tas, į kurio vartus mažiausiai kartų buvo įridentas kamuolys.

- Galima naudoti įvairius žaislus, daiktus. Vaiko paprašoma atlikti įvairius veiksmus, pvz.: *padėk lėlę ant stalo. Įdėk kamuoliuką į krepšį. Atsistok už/prie kėdės. Šok per... Pažiūrėk pro... Paimk iš...*

Giminiški žodžiai

- Rask gimines.

Skirta giminiškiems žodžiams mokytis.

Žaidime gali dalyvauti 4-6 vaikai.

Vaikams papasakojama apie žodžius „gimines“, jog visi turi mamytės, tėvelius, brolius, seses, dėdes, tetas ir t.t., kad vienu žodžiu visus tuos žmones galima pavadinti *giminės*. Giminės dažnai būna panašūs, o šeimos nariai dažnai turi tokias pačias pavardes. Paaiškinama, kad ir žodžiai turi savo giminių. Žodžiai „giminės“ panašiai skamba ir reiškia artimus daiktus, pvz.: *avis, avinas, avikailis, avidė...*

Žaidžiama taip: sustatomi trys stalai vienodu atstumu vienas nuo kito. Ant šoninių stalų padedama po vieną pažymėtą kortelę, ant vidurinio stalo išdėliojami sumaišyti tų kraštinių „giminės“, pvz. ant vieno šoninio – *ausis*, ant kito – *ragas*, per vidurį – *ausinės, ragelis, auskaras, raganosis*. Ant vidurinio stalo gali būti dar ir pora kitokių kortelių. Vaikai pasidalina į dvi komandas. Kiekvienai komandai skiriamas vienas šoninis stalas. jie gauna užduotį kuo greičiau sunešti „gimines“ nuo vidurinio stalo tam žodžiui, kuris yra ant jų stalo. Kas greičiau suneš, tas laimės.

Deminutyvai

- Išvaduokime obuolius.

Žaidime gali dalyvauti 6-12 vaikų. Auklėtoja vaikams papasakoja, kad saloje visokie padarai uždarė obuolius. Kad tie nespėtų jų suėsti, reikia kuo greičiau juos išvaduoti. Sargybinius galima nugalėti tik vienu būdu – sumažinti. Tai padaroma, didelį pavertus mažu ar geru – pavadinus jį taip, kad išliktų tas pats, tik sumažėtų. Bet yra viena sąlyga: jei tigrą sumažinsime su uku į tigriuką, tai kitų padarų mažinti taip jau nebegalėsime, nes jie jau mokės apsiginti. Kiekvienam žvėriui reikia galvoti kitokį sumažinimą (kitokią priesagą).

Dieną prieš žaidimą su vaikais aptariama, kad yra daug žodžių pavadinti mamai: *mamytė, mamutė, mamutėlė, mamuzė...*

Žaidimo diena auklėtoja pastato „tiltą“ iš kortelių su „sargybinių“ paveikslėliais, „tilto“ gale – „sala“, o joje – pintinė obuolių. „sargybiniai“ išdėstomi tokia tvarka: lapė, gyvatė, slibinas, vilkas, meška, velnias, liūtas.

- Vaikų prašoma gražiai pavadinti įvairius daiktus: *beržas, saulė, obelis, pušis, uoga, batas, paukštis, dviratis, vežimas, vabalas...*

- Suaugę ir jaunikliai.

Žaidėjų skaičius: 11-17 vaikų.

Pirmiausia su vaikais aptariama, kuo skiriasi žvėrys, paukščiai nuo jų vaikų. Kreipiamas dėmesys į jauniklių pavadinimus, ne tik laukinių gyvūnų (vilkiukai, lapiukai, gandriukai), bet ir gyvulių (ėriukai, paršiukai, veršeliai).

Žaidžiama taip: pirmiausia išrenkamas „medžiotojas“. Kiti žaidėjai susiskirsto po du. Kiekviena pora pataliukais nusprendžia, kokie gyvūnai jie dabar bus, kuris „suaugęs“, o kuris – „jauniklis“. „Suaugusieji“ eina maisto ieškoti į vieną galą, o „jaunikliai“ į kitą. „Medžiotojas“ prieina prie „suaugusiųjų“ ir klausia:

- Žvėrys žvėrys, kur jūsų vaikai?
- O kam tau reikia?
- Į narvą pagauti!

Po šių žodžių „suaugusieji“ puola gelbėti savo „jauniklius“, o „medžiotojas“ – gaudyti. Kurį paliečia, turi eiti į „narvą“ kartu su „suaugusiu“. Kai tik „jaunikliai“ ir suaugę susiima už rankų, „medžiotojas“ jų nebegali gaudyti ir ima klausinėti, pvz.:

- Kas tu?
- Lapė?
- O kas tu?
- Lapiukas – lapės vaikas.

- Koks tavo kailis? Ar ilga uodega? Kuo mintat?

„medžiotojas“ stengiasi išklausti viską, ką žino apie tuos žvėris. Jei pavyksta „žvėris“ supainioti ar jie nebežino, ką atsakyti – eina į „narvą“.

Apklausus vieną porą žaidžiama toliau. Žaidžiama tol, kol lieka viena nesugautų žaidėjų pora, kuri gali išvaduoti kitus „žvėris“. Kai „medžiotojas“ veda po vieną porą į „zoologijos sodą“, „žvėrys“ imituoja tą žvėrį, kuriuo pasivadino. Sakyti nieko negalima. Jei atspėjama, kokius žvėris vaikai vaidino, ta pora lieka „miške“ (laisva), o jei ne – pakliūna į „zoologijos sodą“.

Priešdėliai

- Imeta – išmeta – permeta.

Žaidėjų skaičius: 10-15 vaikų.

Pirmiausia vaikams paaiškinama, kad žodžius galima ilginti prie jų pradžios pridėdami trumpų dalių. Taip pasidarome kitų žodžių. Prie *į* pridėjus *važiuoja* ir gauname *įvažiuoja*.

Tada vaikai raginami pabaigti sakinius, prie žodžio *važiuoja* pradžios pridėdami po kokią dalį: *mašina iš miesto...* (*išvažiuoja*), *mašina prie pat durų ...* (*privažiuoja*), *mašina pro mus...* (*pravažiuoja*).

Žaidžiama taip: pirmasis vaikas prie žodžio *meta* mintyse pridėda kokią dalį ir susidariusį žodį pavaizduoja vaikams. Kas pirmasis atspėja, koks žodis vaidinamas, gauna teisę toliau rodyti savo žodį.

Vėliau galvojama vedinių su kitais priešdėliniais veiksmažodžiais, pvz. *eina, šoka, suka...*

- Vaiko prašoma atlikti nurodytus veiksmus: *apvilk, apsivilk, pervilk, persivilk, apauk, apsiauk, perauk...* Vėliau paaiškinti, ką jis padarė, klausiama, kuo apsivilko, ką apvilko.
- Prašoma atlikti nurodytus veiksmus su daiktais (žaislinis dubuo, pintinė, kruopos, arbata, pupos, kubeliai...): *pripilk puoduką arbatos. Priberk kruopų į dubenį. Perpilk pupas iš pintinės į dubenį. Išplauk puodelį.*

Būdvardžio laipsniavimas

- Mažas – mažesnis – mažiausias.

Žaidėjų skaičius: 10-14 vaikų.

Mokyti laipsniuot galima trimis etapais.

I etapas. Parodomas vilko, lapės ir kiškio piešinys. Jiems reikia pastatyti tris namelius vieną šalia kito. Kieno namelis bus mažas, kieno didesnis, kieno didžiausias? Vaikai nupiešia tris namelius, paaiškina, kur ką apgyvendins, kodėl.

II etapas. Trims vaikams pasiūloma pavaizduoti žodžius *mažas – mažesnis – mažiausias*, pvz. susikūprinti – pusiau atsitūpti – atsistoti ant žemės. Toliau vaizduojami žodžiai *didelis – didesnis – didžiausias*. Pirmasis gali pasistiebt, antrasis ant kėdės užlipti, o trečiasis – ant stalo.

III etapas. Žaidžiama panašiai kaip „Žiedą dalyti“. Auklėtoja laiko rankose nedidelį daiktą, kuris simbolizuoja žodį. Vienam vaikui į rankas duoda „žodį“ ir pasako: „Duodu tau žodį „geras“ „„. Jis gavęs turi perduoti „žodį“ gretimam žaidėjui, sakydamas tą patį žodį, tik aukštesniojo laipsnio (*geresnis*), o šis – kitam žaidėjui, jį paversdamas aukščiausiojo laipsnio (*geriausias*). Kai pasakomi visi trys vieno žodžio laipsniai, auklėtoja ima naują daiktą ir renkasi kitą vaiką.

Žodžių jungimas

- Du.

Žaidžia 4-8 vaikai.

Vaikams pateikiamas nepilnas sakiny, kurį galima įvairiai baigti. Žaidėjai paeiliui siūlo to sakinio pabaigą. Būtina kiekvienam iš karto pateikti po du žodžius – baigimo variantus, pvz.: namas stovi... (mieste, seniai...). Kas nesugalvoja, pasako netinkamą arba pakartoja pasakytą žodį, duoda fantą, kurį reikės išpirkti.

Sakinių pradžių pavyzdžiai: *Marytė miške pamatė... Justė buvo labai... Antanukas neįstengė pakelti... Pasakose gyvena... Aukštas kaip... Skrenda...*

Sudurtiniai žodžiai

- Vaiko prašoma paaiškinti, ką reiškia, kodėl taip vadinami žodžiai: *šienapjūtė, gandalizdis, batraištis, rugiagėlė, žaliaskarė, mėlynakė, ilgaausis, angliakasy, pirmadienis* ir kt.

- Vaikų prašoma iš dviejų žodžių sudaryti vieną ir parodyti tuos daiktus. Pvz.: pusė + batas = pusbatis. Pusė + padas... Pusė + paltas... Pusė + kojinė. Buka + nosis... Smaila + nosis ... ir pan.

Kiti vediniai

- Vaikų prašoma paaiškinti, kas laikoma šiuose daiktuose: *cukrinė, druskinė, duoninė, sviestinė, piniginė, šiukšlinė, pieštukinė...*
- Vaikų prašoma paaiškinti, kas auga šiose vietose: *ąžuolynas, gėlynas, pušynas, žvėrynas, karklynas, eglynas, beržynas, rožynas, braškynas...*
- Klausama, ką veikia įvairių profesijų atstovai: *siuvėjas, šokėjas, virėjas, mezgėjas, pardavėjas, žvejys, medžiotojas, gydytojas, vaistininkas, mokytojas, kirpėjas, kepėjas, dažytojas, valytojas...*
- Prašoma paaiškinti, kuo groja: *smuikininkas, kanklininkas, gitaristas, trimitininkas, fleitininkas...*
- Vaikų klausama, kas vyksta šiose vietose: *mokykla, čiuožykla, valgykla, skalbykla, kepykla, kirpykla, siuvykla...*
- Klausama, iš ko padaryti šie daiktai: *medinis stalas, eglinis smuikas, molinė vaza, sidabrinis varpelis, varinė triūba, plastmasinis barškutis, metalinis trikampis, auksinis žiedas ...*

Rinkinys sudarytas remiantis Garšvienė, A., Dapšienė, L., Gudavičienė, J., Kostkienė, Z., Morkuvienė, G. (2000). *Neišplėtos kalbos ugdymas. Logopedo knyga*. Kaunas: Šviesa; Sirtautas, V., Sirtautienė, D. (1993). *Žaidžiam kalbą darželyje*. Vilnius: Leidybos centras; Stošiuvienė, K. (1997). *Kai kurie žaidimai vaikų neišsivysčiusiai kalbai ugdyti*. Šiauliai; ir *neišplėtos bei nesutrikusios kalbos vaikų gebėjimas atpažinti kalbos taisyklingumą* bakalauro baigiamojo darbo autore.